

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Гуманітарно-педагогічний факультет

УДК

НОГОДЖЕНО
Декан
гуманітарно-педагогічного факультету

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри педагогіки

Савицька І. М.

(підпис)

Р. В. Сопівник

(підпис)

2022 р.

«__»

2022 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Формування комунікативної компетентності
студентів спеціальності «Політологія» (на прикладі
Житомирського державного університету імені Івана Франка)»

Спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки»

Освітня програма «Педагогіка вищої школи»

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

Гарант освітньої програми
к. пед. н., професор

Сопівник Р. В.

(підпис)

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи
д. пед. н., доцент

Сопівник Р. В.

(підпис)

Виконала

Колодій К. М.

(підпис)

КИЇВ – 2022

ЗМІСТ

НУВБІП України

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

НУВБІП України

1.1. Аналіз основних понять дослідження

1.2. Зміст та структура комунікативної компетентності

1.3. Принципи формування комунікативної компетентності студентів-політологів

Висновки до розділу 1

НУВБІП України

РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПОЛІТОЛОГІЯ»

2.1. Умови формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців з політології

2.2. Аналіз освітньо-професійної програми «Політологія» в контексті формування комунікативної компетентності студентів

2.3. Критерії та рівні сформованості комунікативної компетентності студентів-політологів

Висновки до розділу 2

НУВБІП України

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ПОЛІТОЛОГІЇ

3.1. Організація та методика дослідження

3.2. Узагальнення результатів педагогічного експерименту з проблеми дослідження

Висновки до розділу 3

НУВБІП України

ВІСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДОДАТКИ

ВСТУП

НУБІП України

Актуальність дослідження. Демократизація суспільно-політичного життя, зростання політичної культури громадян, активні процеси політичної, економічної та культурної інтеграції наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

НУБІП України

стали наслідками цивілізаційного європейського вибору, здійсненого незалежною Україною. Збройна агресія Російської Федерації проти нашої країни, повномасштабне вторгнення, порушення її територіальної цілісності

НУБІП України

поставили українську політику в центр міждержавної взаємодії Європи та світу. Українські політики, їх виступи зосереджують на собі увагу всієї світової спільноти, зокрема і професійних політологів, завданням яких є об'єктивна оцінка дій політичних еліт, поточної політичної і соціально-економічної ситуації.

НУБІП України

Ефективне використання найрізноманітніших політичних засобів та інструментів вимагає наявності висококваліфікованих фахівців у сфері політології, які здатні зробити ретельний всебічний аналіз, дати адекватну оцінку, здійснити варіативне прогнозування й запропонувати можливі

НУБІП України

траєкторії розвитку владно-політичних процесів на місцевому, національному та глобальному рівнях. Це, у свою чергу, створює актуальний виклик для системи вищої освіти України – необхідність організації якісної системи професійної політологічної підготовки, яка відповідатиме провідним світовим стандартам і готуватиме конкурентоздатних фахівців.

НУБІП України

Сучасний випускник спеціальності «Політологія» має бути професіоналом, який поєднує загальну ерудицію з глибоким фаховими знаннями, вмінням встановити взаєморозуміння та взаємодію з

НУБІП України

громадськістю, з конкретною соціальною групою чи окремою особою, тобто володіє культурою комунікативної діяльності. Комунікативна компетентність для фахівців з політології є важливим компонентом їх професійної компетентності з огляду на те, що політолог не є суб'єктом політики, він

скоріше науковець, який дає оцінку політичним акторам й робить прогноз щодо політичних подій і процесів.

Комунікативна компетентність є тим утворенням особистості, яке повсякчас знаходиться у стані свого розвитку, збагачення, посилення функціональних можливостей щодо самоорганізації тощо. Визначення рівня сформованості комунікативної компетентності за окремими її показниками дозволяє виявити певні прогалини і скоректувати їх шляхом створення таких умов, за якими комунікативна компетентність майбутніх фахівців з політології буде набувати нових можливостей, сприяти ефективному професійному розвитку та комунікативному самовдосконаленню. Високий рівень сформованості комунікативної компетентності є ознакою соціально зрілої людини, тому її розвиток є надзвичайно важливим завданням сучасного навчально-виховного процесу в закладах освіти всіх рівнів.

Науковою розробкою проблеми формування комунікативної компетентності фахівців різних сфер професійної діяльності займається достатньо широке коло педагогів-дослідників. Так, для прикладу, С. Галецький [9] вивчав специфіку формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій; І. Власюк [6] – майбутніх бакалаврів економіки в процесі вивчення фахових дисциплін; И. Кожем'яко [19] – майбутніх молодших спеціалістів з правознавства у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін; Т. Лаврухіна [30] – майбутніх авіаційних диспетчерів; Н. Рабецька [48] – майбутніх фахівців соціономічної сфери; І. Чеботарьова [62] – майбутніх керівників закладів освіти тощо. Досліджується цей процес і з точки зору психології, зокрема О. Лахтадир [31], І. Черезовою [63] та ін.

Окремі наукові розвідки присвячені дослідженню певних аспектів формування комунікативної компетентності майбутніх політологів. Цю проблематику досліджували І. Брандiburа [3], [4], Т. Денищук [11], [12], [13], [14], [15], [16], А. Колісніченко [24], Л. Мужеловська [39], Д. Фатєєва

[57], [58] тощо. Проте проблема формування комунікативної компетентності студентів спеціальності «Політологія» не знайшла свого комплексного висвітлення, що і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження – здійснити комплексний науково-теоретичний аналіз специфіки формування комунікативної компетентності студентів спеціальності «Політологія» (на прикладі Житомирського державного університету імені Івана Франка).

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що вивчення фахових дисциплін, передбачених освітньо-професійною програмою «Політологія», позитивно впливає на розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців з політології, сприяє підвищенню рівня її сформованості.

Досягненню поставленої мети та перевірці висунутої гіпотези сприяє розв'язання таких завдань:

- 1) охарактеризувати понятійно-категоріальний апарат дослідження;
- 2) з'ясувати зміст та структуру комунікативної компетентності студентів-політологів;
- 3) дослідити умови формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців з політології;
- 4) визначити критерії та рівні сформованості комунікативної компетентності студентів-політологів;
- 5) експериментально перевірити рівень сформованості комунікативної компетентності студентів спеціальності «Політологія».

Об'єктом дослідження є комунікативна компетентність як інтегральна здатність особистості до міжособистісної комунікації у професійній діяльності і повсякденному житті.

Предметом є зміст, специфічні особливості та засоби формування комунікативної компетентності студентів спеціальності «Політологія».

Методологічну базу дослідження склали такі теоретичні загальнонаукові методи: метод систематизації для дослідження поточного

стану розробки проблеми в науково-методичній літературі; *аналіз, синтез, класифікація, узагальнення* для формування концептуальних положень і висновків дослідження; *метод категоріального аналізу* в уточненні змісту базових понять дослідження; *метод структурного аналізу* при визначенні структури комунікативної компетентності, рівнів, критеріїв та показників її сформованості, та *емпіричні: педагогічний експеримент, діагностичні методики* (анкетування, опитування) для виявлення стану сформованості комунікативної компетентності студентів-політологів; *методи математичної статистики* – для статистичної обробки результатів педагогічного експерименту, *графічний метод* – для компактного наочного викладу матеріалу.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному науково-теоретичному дослідженні феномену комунікативної компетентності майбутніх фахівців з політології, уточненні змісту та структури даного поняття, теоретико-методологічних засад, умов, способів і засобів її формування, розробці рівнів, критеріїв та показників сформованості комунікативної культури здобувачів освіти.

Практична значущість дослідження полягає в розробці змістової сутності комунікативної компетентності майбутніх фахівців з політології, визначенні факторів впливу та засобів формування комунікативної компетентності у студентів-політологів. Апробована модель дослідження рівнів сформованості комунікативної компетентності може використовуватися в якості діагностичного інструменту у вищих навчальних закладах.

Структура магістерської роботи зумовлена планом дослідження і включає в себе вступ, три розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаної літератури та джерел, що налічує 70 позицій, 4 додатків.

Магістерська робота містить 8 рисунків та 6 таблиць. **Загальний обсяг роботи становить 80 сторінок.**

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

1.1. Аналіз основних понять дослідження

Реалізація наукового дослідження потребує аналізу основних його категорій, встановлення між ними взаємозв'язків, спільного та відмінного, визначення власної позиції щодо використання термінології.

Визначимо такі базові поняття нашого дослідження: «компетентність», «компетенція», «комунікативна компетентність», «комунікативна компетентність студентів-політологів (майбутніх фахівців з політології)», «формування комунікативної компетентності» та ін.

Основним напрямом модернізації сучасної української освіти, що має все більший вплив на розробку нової парадигми розвитку освіти є компетентнісний підхід, який в сьогоденному науковому просторі перетворюється з окремої педагогічної теорії у феномен, що має важливе суспільне значення і претендує на роль концептуальної основи політики, що проводиться в сфері освіти як державою, так і впливовими міжнародними організаціями і наднаціональними об'єднаннями, у тому числі і Європейським Союзом.

Учені-педагоги, вивчивши особливості багатьох освітніх систем різних країн світу, дійшли висновку, що одним зі шляхів інтеграції української освіти до світового освітнього простору є орієнтація на компетентнісний підхід. Варто зауважити, що до вітчизняного педагогічного простору цей компонент був активно включений та набув системного характеру наприкінці ХХ ст.

Необхідність впровадження компетентнісного підходу в систему освіти України зумовлюють наступні, на думку Я. Логвінової, причини: процеси глобалізації світової економіки та створення європейського простору вищої освіти; компетентнісний підхід має особливості, що

полягають у націленості фахової підготовки на вдале працевлаштування випускника ВНЗ [33, с. 54]. Крім того, значний вплив на актуалізацію компетентнісного підходу в сучасній освіті чинять суттєві зрушення в суспільстві, зокрема пришвидшення темпів соціально-економічного розвитку, процеси інформатизації, які змінюють систему підготовки в залежності від постійно зростаючих потоків інформації. Важливу роль відіграє необхідність появи принципово нових підходів до конструювання змісту педагогічної освіти, що стимулюватимуть молодих педагогів до безперервного самовдосконалення, рефлексії якості власної педагогічної діяльності, її самооцінки та корекції. Нова концепція освіти має відображати зміни, орієнтовані на відтворення таких особистісних якостей, як динамізм, професіоналізм, мобільність, конструктивність тощо.

Під поняттям «компетентнісний підхід» розуміється спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [22, с. 64].

Компетентнісний підхід – це пріоритетна орієнтація на цілі – вектори освіти: навченість, самовизначення, самоактуалізація, соціалізація та розвиток індивідуальності.

Сьогодні компетентнісний підхід виступає як відповідь на нові вимоги економіки постіндустріального суспільства. Головними чинниками застосування компетентнісного підходу в системі освіти країн Європи є перехід до інформаційного суспільства, запровадження високих освітніх стандартів, інтеграція освітніх систем до світового освітнього простору.

Базовими поняттями компетентнісного підходу є категорії «компетенція (-і)», «компетентність (-ості)». З'ясуємо їхню сутність.

Поняття компетентності є іншомовним запозиченням. У перекладі з англійської «competence» означає здатність, уміння, компетентність, компетенція, повноважність (тобто і компетентність, і компетенція мають єдиний термінологічний англomовний відповідник); з латинської «compe-te» – взаємно прагну; відповідаю, підходжу. У тлумачному словнику іншомовних слів знаходимо: «компетентність (лат. competens – відповідний, здібний) – володіння знаннями та досвідом; вагома, авторитетна думка, «компетенція». Це може бути «коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи; коло питань, в яких дана особа має певні повноваження, знання, досвід» [23].

У наукових дослідженнях досить часто спостерігається синонімізація понять «компетентність», «поінформованість», «обізнаність», «досвідченість», «авторитетність» [56, с. 289].

Англійський дослідник Дж. Равен у своїй науковій розвідці «Компетентність в сучасному суспільстві» (1984) трактує компетентність як явище, що складається з великої кількості компонентів, багато з яких відносно незалежні один від одного ... деякі компоненти належать скоріше до когнітивної сфери, а інші – до емоційної ... ці компоненти можуть замінювати один одного в якості складових ефективною поведінки [49, с. 253].

На сьогодні власні тлумачення даної дефініції сформульовані провідними міжнародними організаціями, а саме: компетентність – це:

- здатність застосовувати набуті в процесі учіння знання й вміння в різних ситуація (Освітня комісія Ради Європи);
- поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, застосованих у повсякденні (ЮНЕСКО);
- спроможність кваліфіковано провадити діяльність, виконувати завдання або роботу (Міжнародний департамент стандартів).

Згідно Концепції НУШ, компетентність – динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих

якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [25, с. 10].

У Законі України «Про вищу освіту» закріплено наступне визначення терміна «компетентність» – здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей [44].

У Національній рамці класифікації компетентність визначається як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [45].

Більшість дослідників компетентності виокремлюють її чотири базові характеристики:

1. для демонстрації компетентності обов'язково потрібен контекст;
2. компетентність завжди є результатом, вона є характеристикою того, що може робити індивід, а не описує процес, під час якого індивід набув цю компетентність;
3. для вимірювання здатності індивіда щось робити, потрібні чітко визначені та затверджені стандарти;
4. компетентність є мірою того, що індивід може робити у конкретно визначений час [34, с. 54].

Варто розрізняти поняття «компетентність» та «компетенція». Дослідник О. В. Овчарук пропонує наступні визначення: компетентність – це інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, уміння, ставлення, поведінкові реакції; компетенція – об'єктивна категорія, суспільно визначений рівень знань, умінь і навичок, ставлень тощо в певній сфері діяльності людини як абстрактного носія [22, с. 92].

С. В. Лейко вважає, що під компетенцією слід розуміти певну сферу, коло діяльності, наперед визначену систему питань щодо яких особистість

повинна бути добре обізнана, тобто володіти певним набором знань, умінь, навичок та власного до них ставлення. Компетентність – якість особистості, її певне надбання, що ґрунтується на знаннях, досвіді, моральних засадах і проявляється в критичний момент за рахунок вміння знаходити зв'язок між ситуацією та знаннями, у прийнятті адекватних рішень нагальної проблеми [32, с. 133].

Системоутворюючою категорією нашого дослідження є комунікативна компетентність. Не зважаючи на те, що предметом наукових досліджень дана категорія стала ще у 60–70-х рр. ХХ ст., на сьогодні до її тлумачення також не існує єдиного підходу. Однією з причин є той факт, що комунікативна компетентність є предметом філософських, психологічних, педагогічних, лінгвістичних, лінгводидактичних та інших досліджень. Як зауважує О. В. Добротвор, педагогічний зміст поняття «комунікативна компетентність» детермінований міжнауковим контекстом теорії комунікації [17, с. 57].

За своєю сутністю комунікативна компетентність – це складний феномен, що охоплює знання, вміння й навички, які забезпечують передачу інформації від одного суб'єкта до іншого завдяки встановленню ефективного контактування, дотриманню відповідних норм і правил міжособистісної взаємодії [56, с. 294].

Педагоги Н. Лук'янчук та Н. А. Климова під комунікативною компетентністю людини розуміють здатність, засновану на знаннях та чуттєвому досвіді, орієнтуватися у ситуаціях професійного спілкування, розуміти мотиви, інтенції, стратегії поведінки, фрустрації, як свої власні, так і партнерів по спілкуванню, рівень освоєння технології та психотехніки спілкування [35, с. 23].

К. В. Крилова робить акцент, що ця здатність, крім встановлення і підтримки необхідних контактів з іншими людьми, будучи певною сукупністю знань, умінь і навичок, забезпечує ефективне спілкування та

вимагає чіткого орієнтування в професійній ситуації і вибору саме тих засобів спілкування, які є для її розв'язання найбільш ефективними [29].

У психолого-педагогічній науці, за спостереженнями О. В. Лахтадир, утворилися два підходи до тлумачення комунікативної компетентності: через інтерпретацію комунікативних здатностей і комунікативних знань і вмінь [31, с. 13]. У першому випадку комунікативною компетентністю вважається здатність вживати (використовувати) мову в тій або іншій сфері спілкування, при цьому цей процес відбувається творчо, цілеспрямовано, нормативно у взаємодії зі співрозмовниками. Прихильники другого підходу під комунікативною компетентністю розглядають систему знань про мову, навичок і вмінь застосовувати ці знання у мовленні у відповідності до тої чи іншої ситуації спілкування.

Найбільш повним, на нашу думку, є визначення, що застосовується у дослідженні С. М. Галецького, де під комунікативною компетентністю розуміється: 1) здатність особистості застосовувати в процесі спілкування знання мов, способи взаємодії, навички групової комунікації, виконання комунікативних соціальних ролей; 2) сукупність знань, умінь, навичок та особистісних якостей, що забезпечують ефективне спілкування; 3) здатність особистості орієнтуватися в ситуаціях спілкування; 4) синонім поняття «компетентність у спілкуванні»; 5) система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови комунікативної дії [9, с. 49–50].

Професійна діяльність політолога реалізується через такі форми роботи, як ведення наукових дискусій, консультування політичних та громадських діячів, виступи та публікації в ЗМІ, підготовка аналітичних та прогностичних матеріалів тощо. Усі вони вимагають чіткого орієнтування в професійній ситуації й вибору найефективніших засобів комунікації, високого рівня володіння літературною мовою, фаховою термінологією, знання мовного етикету, норм використання вербальних і невербальних засобів комунікації, особливостей їх використання в різних ситуаціях.

ораторських здібностей, володіння прийомами правильного, логічного, переконливого мовлення.

Усі дослідники поділяють точку зору, що комунікативна компетентність є однією з базових характеристик професійної компетентності та професійної підготовки фахівців [62, с. 206].

Комунікативна компетентність є ключовою компетентністю майбутнього фахівця у будь-якій сфері, вона забезпечує його інтеграцію в суспільство й систему суспільних відносин.

Педагог Т. А. Денищич під професійно-комунікативною компетентністю майбутнього політолога та історика розуміє здатність фахівців використовувати українську мову в спілкуванні з іншими людьми, здатність творчо, цілеспрямовано, доречно встановлювати та підтримувати необхідні професійні контакти з урахуванням конкретної ситуації та комунікативної спрямованості. [11, с. 255]. Її тлумачення, на наш погляд, є

дещо фрагментарним для нашого дослідження. По-перше, поняття «професійно-комунікативна компетентність» є вузьким, ніж поняття «комунікативна компетентність» майбутнього політолога (студента-політолога), оскільки критерії професійної діяльності майбутнього фахівця

зумовлюють наявність в адресанта мовлення (політолога) ряду комунікативних умінь, що можуть бути характерні та обов'язкові тільки для цього виду діяльності [15]. По суті, професійно-комунікативна

компетентність обмежує спілкування майбутніх політологів лише обставинами, пов'язаними з професійною діяльністю. По-друге, авторка пов'язує здатність до професійного спілкування виключно з використанням української мови, не включивши до структури іноземну (-і) мову(-и), тобто іншомовна компетенція як структурний компонент комунікативної компетентності не актуалізована авторкою.

У нашому дослідженні під комунікативною компетентністю студентів-політологів (майбутніх фахівців з політології) розуміємо інтегральну якість особистості, яка синтезує в собі загальну культуру спілкування та її

специфічні прояви в професійній діяльності, включає розвинуті комунікативні здібності, вміння і навички міжособистісного спілкування, знання про основні правила комунікації, високий рівень сформованості якої забезпечить готовність студентів до подальшої професійної діяльності.

Комунікативні вміння майбутніх політологів умовно можна розділити на загальнокомунікативні, які забезпечують здійснення спілкування в ситуаціях повсякденної міжособистісної взаємодії та професійно-комунікативні.

Комунікативна компетентність студентів-політологів є одним із ключових факторів їхнього професійного успіху.

Формування комунікативної компетентності повинно бути комплексним і наскрізним процесом протягом усього навчання у вищому навчальному закладі. Формування комунікативної компетентності студентів-

політологів розглядається нами як тривалий цілеспрямований процес, пов'язаний з усвідомленням мотивів, потреб професійної діяльності, значення

розвинутих комунікативних компетенцій у структурі професійної компетентності фахівців з політології. До елементів цього процесу належать методи, засоби та прийоми навчальної та пізнавальної діяльності, які

сприяють змінам комунікативних здібностей студента, тобто обумовлюють кількісні, якісні та структурні перетворення.

1.2. Зміст та структура комунікативної компетентності

Безперечно, комунікативна компетентність є складним багатоаспектним феноменом. Вивчення й аналіз наукових розвідок різних авторів дає підстави зробити висновок про те, що у вітчизняній науці не вироблений загальноприйнятий підхід до сутності, змісту і структурних компонентів комунікативної компетентності майбутнього фахівця.

Варто зауважити, що оскільки поняття компетентності тісно пов'язане з поняттям компетенції і в сучасній педагогічній науці вони досить часто не розділяються, у нашому дослідженні ми будемо оперувати обома термінами.

Концепт «комунікативна компетенція» був уведений до наукового обігу в 60-х рр. минулого століття американським лінгвістом Д. Хаймсом, який розглядав сутність комунікативної компетенції як внутрішнє розуміння ситуаційної доречності мови. На його думку, структура комунікативної компетенції включала граматичну, соціолінгвістичну, стратегічну, дискурсивну компетенцію [68]. Зазвичай, термін «комунікативна компетенція» широко застосовується як показник рівня володіння мовою.

У 1980-х рр. теорія комунікативної компетентності набула подальшого розвитку у дослідження послідовників Д. Хаймса М. Кенейл та М. Свейн, які зберігши структуру автора концепції, деталізували розуміння кожного компонента комунікативної компетентності наступним чином:

– граматична компетенція: лексика, фонетика, правопис, семантика та синтаксис;

– соціолінгвістична – це відповідність висловлювань за формою та змістом у конкретній ситуації, контекстному тлі;

– дискурсивна компетенція – здатність побудови цілісних, зв'язаних та логічних висловлювань в усному та письмовому мовленні;

– стратегічна компетенція – компенсація особливими засобами недостатності знання мови, мовного та соціального досвіду спілкування в іншомовному середовищі [67].

І сьогодні низка дослідників вважають, що комунікативна компетентність, по суті, є загальним родовим поняттям, що включає певну сукупність видових понять – компетенцій. Для прикладу, Л. І. Мамчур вважає, що комунікативна компетентність є комплексом субкомпетентностей:

– мовної

– мовленнєвої

– комунікативної

– соціокультурної

- діяльнісної (стратегічної) [38, с. 24].

Перші три субкомпетентності є предметними, а соціокультурна і діяльнісна (стратегічна) – загальнонавчальними.

У сучасній науковій теорії існують інформаційний, лінгвістичний та діяльнісний підходи до визначення сутності комунікативної компетентності.

Прибічники інформаційного підходу зосереджуються переважно на дослідженні психологічних особливостей прийому та передачі інформації, характеристик комунікатора і реципієнтів, засобів спілкування (як обміну інформацією). Лінгвістичний підхід до комунікації в основному акцентується

на сфері мовної діяльності людини, мовний акт дослідниками розглядається як основа комунікації, визначається розходження структур зовнішньої та внутрішньої мови. У межах діяльнісного підходу вважається, що комунікативна компетентність виявляється тільки в діяльності й зумовлює здатність індивіда до розв'язання проблем, до цілеспрямованої продуктивної діяльності та кооперації [17, с. 58–59].

У науково-педагогічних розвідках різних дослідників, за узагальненнями С. М. Галецького, уміщується наступний зміст поняття комунікативної компетентності:

- як здатності встановлювати контакти з суб'єктами комунікативного процесу та взаємодіяти з ними;

- як сформованості комунікативних умінь, у першу чергу, мовних та мовленнєвих;

- як особливої особистісної якості;

- як сукупності відповідних комунікативних знань про етику, норми, правила спілкування, та здатність реалізувати їх на практиці в комунікативному процесі [9, с. 62–63].

На думку Н. В. Лук'янчук й Н. А. Климової основними дефініціями поняття комунікативної компетентності є спілкування та комунікація [35, с. 13]. Вони зауважують, що в науці поняття «компетентність у спілкуванні» і

«комунікативна компетентність» досить часто розглядаються як синоніми [35, с. 19].

Спілкування є універсальним явищем суспільного життя, процесом взаємодії індивідів, інформаційним процесом, ставленням та взаємовпливом людей одним на одного. Спілкування можна трактувати як взаємодію двох (або ж більшої кількості) людей, спрямовану на об'єднання та узгодження їх зусиль з метою налагодження взаємостосунків та досягнення спільного результату. Усі учасники спілкування є активними суб'єктами цього процесу.

Комунікація є однією зі сторін людського спілкування – інформаційної, яка забезпечує обмін між людьми уявленнями, ідеями, ціннісними орієнтаціями, емоціями, почуттями, настроями тощо. Комунікації є цілеспрямованим процесом передачі інформації і передбачають використання спілкування як інструменту, засобу здійснення. Комунікація, як і спілкування, здійснюється при взаємодії людей. Вона забезпечує зв'язок окремої особи з зовнішнім світом. Для встановлення такого зв'язку, передачі інформації має застосовуватися спільний код, який забезпечує порозуміння людей, а також елементи знання.

У Словнику компетенцій Гарварського університету (США), у якому зазначається, що компетенції у самих загальних термінах «орієнту», яку особи мають демонструвати для того, аби бути ефективними у роботі, ролі, функції, завданні чи обов'язку [54, с. 5] під компетенцією «комунікації» (Communication) визначається зрозуміла передача інформації та ідей через різні засоби масової інформації індивідам або групам осіб таким чином, щоб залучити аудиторію та допомогти їй зрозуміти та зберегти повідомлення. Її реалізацію забезпечують такі ключові дії, як «організовує комунікацію», «підтримує увагу аудиторії», «регулює повідомлення для аудиторії», «забезпечує розуміння», «дотримується узгоджених домовленостей», «сприймає комунікацію від інших» [54, с. 22–23].

Розглядаючи комунікацію як соціальний феномен, завдання якого полягає не тільки в обміні інформацією або організації співпраці між

людьми, але й у виконанні функції специфічного майданчика, що використовується людьми для проведення боротьби за місце в соціальній ієрархії, В. Ю. Крикун пропонує власне розуміння комунікативної компетентності – це усвідомлене ставлення до комунікативної діяльності, що передбачає наявність знань та навичок, які здатні забезпечити поширення людиною своїх поглядів в умовах комунікаційної взаємодії з іншими. Тобто, на думку автора, комунікативна компетентність є здатністю відстоювати достовірність своїх поглядів і переконувати інших у їхній доречності [28, с. 51].

І. Чеботарьова, проаналізувавши існуючі погляди дослідників на структуру комунікативної компетентності, умовно розділила їх на дві групи. Представники першої групи розглядають структуру комунікативної компетентності у межах парадигми «знання–вміння–навички», деякі з них додають такі компоненти, як «схильності», «мотивація» та ін. Науковці, які складають другу групу, вважають, що структуру комунікаційної компетентності складає сума компетенцій (мовна компетенція та компетенції, пов'язані із середовищем, у якому відбувається спілкування, із темою комунікації, з метою та завданнями спілкування, методами досягнення мети під час комунікації) [62, с. 46–47].

У. О. Черезова, аналізуючи комунікативну компетентність як інтегральну якість особистості, робить висновок, що її структурними складовими виступають цінності, мотиви, установки, соціально-психологічні стереотипи, знання, уміння, навички. При цьому комунікативна компетентність включає не тільки особистісні властивості індивіда, але й певним чином організовані пізнавальні процеси, зокрема мислення як здатності аналізувати вчинки, бачити мотиви, а також емоційну сферу [63, с. 105]. Однією зі складових комунікативної компетентності є уміння усвідомлювати і делати комунікативні бар'єри, які можуть виникати при відсутності розуміння ситуації спілкування, через індивідуальні психологічні особливості комунікаторів. Ще одним компонентом комунікативної

компетентності є перцептивна складова, що закладається у здатності адекватного сприйняття однієї людиною іншої, що виконує роль регулятора процесу спілкування.

Дослідниця Т. В. Хома вважає, що у структурі комунікативної компетентності наявні наступні компоненти:

1) мотиваційний, що містить у собі мотивацію до оволодіння українською мовою, яка є державною; комунікаційні цінності, настанови, володіння культурою спілкування, комунікативне самовдосконалення для майбутньої професійної діяльності;

2) когнітивний, що передбачає усвідомлене оперування засобами мови, дотримання норм українського мовлення; навичок і умінь швидкого, автоматичного, доречного вживання мовних засобів, здатність розуміти і висловлювати зміст (значення), породжувати нові мовні форми, вміння стилістично правильно користуватися всіма засобами мови; знаходження рішення завдань, що постають перед суб'єктом;

3) перцептивний, що полягає у сприйнятті й оцінці співрозмовниками один одного у конкретних ситуаціях спілкування;

4) прогностичний, що дозволяє здійснити критичний аналіз своїх та чужих висловлювань, спрогнозувати результат комунікації, сформувати здатність до самоконтролю, здібність до вирішення конфліктних ситуацій; набуття впевненості, рішучості; усвідомлювати і долати комунікативні бар'єри, що можуть відображати індивідуальні психологічні особливості співрозмовників, їх взаємовідношення;

5) професійно-діяльнісний, що відображає наявність інтересу до майбутньої професійної діяльності, усвідомлення значущості мовних компетенцій;

6) ціннісний, що спрямований на формування національно мовленнєвої особистості [60, с. 204–205].

Аналіз наведених вищих наукових підходів дозволяє визначити двояку природу комунікативної компетентності фахівця будь-якої сфери діяльності.

Для майбутнього політолога як експерта з суспільно-політичних питань комунікативна компетентність є одним із важливих компонентів професійної компетентності, оскільки дана професія (як і вся сфера «людина-людина») передбачає чітко виражений професійний характер комунікації. Водночас існує низка професій, в яких комунікативна компетентність не впливає або впливає незначною мірою на рівень загальної професійної компетентності.

У структурі комунікативної компетентності студентів вищих навчальних закладів можна виділити такі важливі для них компетенції:

1) іншомовну комунікативну компетенцію, яка, з одного боку, визначається як здатність здійснювати іншомовне спілкування, тобто передавати і обмінюватися думками в різноманітних ситуаціях у процесі взаємодії з іншими учасниками спілкування, правильно використовуючи систему мовних і мовленнєвих норм, вибираючи комунікативну поведінку, адекватну автентичній ситуації спілкування, а з іншого – як готовність студентів до іншомовного спілкування. Тобто, іншомовна комунікативна компетенція не є особистісною характеристикою; її сформованість визначається у процесі спілкування. В її структурі, у свою чергу, виділяють окремі компоненти: мовний, мовленнєвий, соціокультурний та

інтеркультурний.

2) професійну компетенцію, яка є сукупністю фахових знань, умінь і навичок, опанування спеціальних термінів, розуміння проблеми фахової діяльності, загальної культури спеціаліста, спосіб його професійного мислення. Проблема професіоналізму, професійної компетенції пов'язана ще з одним соціально-психологічним феноменом – конкурентоздатністю спеціаліста;

3) стратегічну компетенцію, що передбачає здатність використовувати вербальні та невербальні комунікативні стратегії для обміну інформацією, компенсувати нерозуміння, незнання мовного коду;

4) соціальну, тобто бажання та готовність вступати у взаємодію, а також співпереживання й уміння орієнтуватися у ситуаціях соціального спілкування [10, с. 43].

Комунікативна компетентність втілює собою всю сукупність категоріальних характеристик, притаманних компетентності як такій.

Н. Самборська вважає, що такими характеристиками є: дуалістичність («компетентність» об'єднує в собі інтелектуальну (когнітивну) і практичну складові освітнього процесу); інтерпретаційність («компетентність» інтерпретує зміст освіти, виходячи з передбачуваного результату, стандарту у вигляді сформованої компетентності); інтегративність («компетентність» акумулює в собі різноманітні знання з суміжних до обраної галузей, вимагає залучення широкого культурного інтелектуального фону до професійного формування особистості») [51, с. 137].

На нашу думку, структура комунікативної компетентності студента-політолога (майбутнього фахівця з політології) відображена на рис. 1.1.

Комунікативна компетентність студента-політолога

мовна
компетенція

мовленнєва
компетенція

предметна
компетенція

стратегічна
компетенція

іншомовна
компетенція

Рис. 1.1. Структура комунікативної компетентності студента-політолога (розроблено автором)

Зміст мовної компетенції майбутнього фахівця з політології включає знання мови; володіння мовними вміннями й навичками; мовленнєвої компетенції – уміння підбирати мовні засоби адекватні меті спілкування; предметної компетенції – вміння відтворювати у свідомості картину світу; стратегічної компетенції – здатність до здійснення мовленнєвої діяльності,

зумовленої комунікативною метою до свідомого вибору необхідних форм, типів мовлення; іншомовної компетенції – здатність здійснювати міжмовну, міжкультурну і міжособистісну комунікацію. Загальний рівень розвитку комунікативної компетентності студента-політолога залежить від рівня розвитку кожного з її структурних компонентів.

1.3. Принципи формування комунікативної компетентності студентів-політологів

В організації процесу розвитку комунікативної компетентності здобувачів освіти важливе значення має дотримання комплексу принципів, тобто керівних положень, нормативних вимог до організації та проведення дидактичного процесу, які, по суті, є загальними вказівками, правилами і нормами щодо комунікативної діяльності студентів.

В освітньо-професійній програмі «Політологія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Житомирського державного університету визначено, що формування всебічно розвинутої та конкурентоспроможної особистості здійснюється на основі цінностей, які є пріоритетом у процесі розвитку суспільства та Університету: професіоналізму, колегіальності, відповідальності, відкритості, толерантності, академічної свободи, демократизму, креативності, справедливості, плюралізму думок, патріотизму, інноваційності, просвітництва, гуманізму, інтернаціоналізації [47].

Визначені цінності можна вважати загальними принципами організації навчальної діяльності у сучасному закладі вищої освіти.

Погоджуємося з Т. Денищич, яка досліджуючи формування комунікативних умінь і навичок майбутніх фахівців з історії та політології, визначила систему найважливіших лінгводидактичних принципів [12].

Таблиця 1.1

Характеристика системи принципів формування комунікативної компетентності майбутніх політологів

Назва принципу	Характеристика
Загальнодидактичні принципи	
Наступності й перспективності	Встановлення зв'язків між матеріалом, що вивчається, і наступними розділами, темами, модулями, намічання перспективних ліній формування мовних знань і комунікативних умінь не лише на заняттях з мовних дисциплін, а й при вивченні фахових
Зв'язку теорії з практикою	Встановлення правильного співвідношення теорії, зміщення акцентів у навчанні з передачі знань на процес їх породження
Свідомості й активності	Свідоме оволодіння комунікативною діяльністю забезпечує сталість набутих умінь і навичок, що дає можливість їх легко використовувати в подальшій практиці. Викладання навчальних дисциплін у ВНЗ має будуватися на засадах багатосторонньої комунікації
Принципи дидактики вищої школи	
Науковості	Оволодіння науковими методами пізнання, засвоєння термінологічного апарату майбутнього фаху
Забезпечення безперервної освіти	Готовність самостійно збагачувати свої знання, уміння і навички, тобто займатися професійно-особистісним самовдосконаленням, підвищувати рівень професіоналізму відповідно до вимог часу й обставин
Орієнтація вищої освіти на розвиток мовної особистості майбутнього політолога	Введення здобувачів освіти з політології сферу їхніх комунікативно-професійних інтересів, наповнення всіх тем з української мови та іноземної мови професійно спрямованим змістом
Рационального застосування сучасних методів та засобів навчання на різних етапах підготовки	Застосування інноваційних методів навчання, зокрема інтерактивних технологій у розвитку комунікативних умінь і навичок майбутніх фахівців з політології
Інформатизації,	Підвищення ефективності та якості навчального

технічної та технологічної забезпечення	процесу, забезпечення розвитку творчого потенціалу студентів, їхніх здібностей до комунікативних дій, підвищення інформаційної культури останніх, а також реалізація соціального замовлення, обумовленого інформатизацією сучасного суспільства
Компетентності	Відповідність результатів підготовки спеціалістів вимогам, що висуваються конкретною сферою їхньої професійної діяльності
Комунікативності	Формування в студентів умінь розв'язувати комунікативні завдання з метою оволодіння спілкуванням, що сприяє формуванню мовної особистості, якою має стати кожен випускник
Антропологізму	Передбачає особистісно спрямований підхід у навчанні, переорієнтація змісту освіти з моделі, що існує об'єктивно для сукупності студентів, на суб'єктивні надбання одного студента. Зважаючи на це, процес навчання мови в університеті має бути організований таким чином, щоб активізувати механізм комунікативного розвитку кожного здобувача освіти
Креативності	Творче сприйняття та реалізація інформації. Високий рівень сформованості комунікативних умінь і навичок передбачає наявність креативних умінь, які пов'язані з творчим, нестандартним підходом до розв'язання складних комунікативних завдань
Міжпредметних зв'язків	Забезпечує комплексну підготовку фахівця, шляхом органічного поєднання його фахової спрямованості та формуванням комунікативної компетентності у процесі вивчення як предметів професійного, так і загальнонаукового циклу

На нашу думку, одним із найголовніших у формуванні є принцип комунікативності, що обумовлюється спрямованістю навчального процесу на розвиток практичних умінь оволодіння мовою як засобом спілкування у різноманітних професійних ситуаціях. Цьому принципу має підпорядковуватися весь процес навчання: визначення мети й окреслення

завдань, вибір методів, прийомів і засобів навчання, співвіднесення знань з уміннями і навичками.

Системне використання принципів навчання у їх взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємозумовленості дозволяє забезпечити підвищення рівня володіння комунікативними вміннями й навичками.

Висновки до розділу 1

Отже, в основі сучасної вищої освіти лежить компетентнісний підхід, відповідно до якого результатом навчання має стати формування певного набору компетентностей, визначених освітньо-професійними програмами та іншими нормативними документами.

Поняття «компетентність» і «компетенція» є близькими за змістом, тісно пов'язаними між собою на категоріальному рівні. Проте вони не можуть уживатися як тотожні поняття, що визначають специфіку професійної підготовленості (здатності, готовності) майбутнього фахівця до професійної діяльності.

Під компетенцією необхідно розуміти деяку відчужену, наперед задану вимогу до обов'язкової підготовки особи, а під компетентністю – особистісну якість, що вже встановилася. Таким чином, компетентність – це результативно діяльна характеристика освіти. Компетенції задаються стосовно певного кола предметів, ситуацій або процесів, які належать до реальних об'єктів дійсності, а також до фундаментальних об'єктів освіти.

Існує велика кількість варіантів визначення комунікативної компетентності. В узагальненому розумінні комунікативна компетентність майбутнього фахівця є сукупністю його професійних знань, умінь, навичок, а також відповідних особистісних якостей, які дають можливість здійснювати професійну діяльність.

Комунікативна компетентність студентів-політологів є одним із ключових факторів їхнього майбутнього успіху в професійній діяльності. Тому її розвиток є важливим завданням як університетської освіти, для виконання якого необхідне створення відповідних педагогічних умов та внутрішньої спрямованості (мотивації, потреби) здобувачів освіти, так і позанавчальної діяльності студентів.

Детальний аналіз низки поглядів науковців на структурні компоненти комунікативної компетентності, виходячи із суми або набору компетенцій, дозволяє виокремити серед них ключову – мовну компетенцію (її виділяють усі дослідники), серед інших можна виділити компетенції, пов'язані із середовищем, у якому відбувається спілкування (соціокультурна, культурна компетенція), із темою комунікації (предметна), з метою та завданнями спілкування (прагматична, стратегічна) тощо.

Процес формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців з політології має бути заснований на дотриманні загальнодидактичних принципів та принципів дидактики вищої школи.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 2

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПОЛІТОЛОГІЯ»

2.1. Умови формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців з політології

Метою та цілями професійної підготовки бакалаврів політології є фахівець-політолог. Вища освіта політологічного спрямування забезпечує формування професійних компетентностей, які є цінними у багатьох галузях, що створює широкі можливості працевлаштування. Відповідно до засад соціальної й економічної ефективності вищої освіти, метою професійної підготовки бакалаврів політології є задоволення поточних і майбутніх економічних потреб суспільства; зміст освітньо-професійних програм зосереджується на опануванні знаннями, уміннями і навичками, необхідними для майбутнього працевлаштування [4, с. 139].

Формування, удосконалення, розширення та поглиблення комунікативної компетентності, яка є безпосереднім результатом міжособистісного спілкування відбувається при безпосередній мовленнєвій взаємодії. На ефективність спілкування помітний вплив чинить спонтанність і творчість учасників процесу, тому ефективне спілкування – це спілкування, що розвиває. Розвиток комунікативної компетентності можливий у двох аспектах: у процесі соціалізації і виховання особистості та засобами спеціально організованих впливів, методів і прийомів.

У процесі становлення особистості джерелами розвитку комунікативної компетентності виступають ідентифікація з дорослим, засвоєння культурної спадщини, спостереження за поведінкою інших людей, програвання в уяві комунікативних ситуацій [63, с. 107].

Формування комунікативної компетентності повинно бути комплексним та реалізуватися як засобами змісту освіти, так і відповідним педагогічним інструментарієм. З огляду на це комунікативна компетентність майбутнього фахівця формується наступними шляхами:

- розвиток мовної та мовленнєвої компетенції;
- володіння спеціальною (фаховою) термінологією;
- володіння формулами мовленнєвого етикету;
- оволодіння мовленнєвою діяльністю, її основними видами, формами, стилями;
- оволодіння ефективними комунікаційними стратегіями й тактиками;
- володіння засобами вербального й невербального спілкування;
- розвиток умінь самопрезентації й самоорганізації;
- розвиток особистісного кругозору (оволодіння техніками для пошуку нових знань, навички працювати з різноманітними інформаційними ресурсами та ін.);
- розвиток уміння адаптуватися та пристосовуватися до нових умов тощо [53, с. 38].

Про те оволодіння певними комунікативними вміннями і навичками, на думку Н. Л. Рабецької, недостатньо для формування комунікативної компетентності. Необхідна цілеспрямована робота щодо формування означеної компетентності з упровадженням в освітній процес закладів вищої освіти відповідних педагогічних умов. Під педагогічними умовами розуміється сукупність спеціально створених обставин, що враховують специфіку майбутньої професійної діяльності студентів і впливають на формування комунікативної компетентності у процесі підготовки в закладах вищої освіти, а саме:

- усвідомлення майбутніми фахівцями варіативності комунікативної взаємодії у соціальній сфері;

- озброєння студентів комунікативними моделями поведінки в соціальній сфері;

- забезпечення педагогічної підтримки становлення майбутніх фахівців як суб'єктів професійної комунікації [48, с. 54].

Усвідомлення майбутніми фахівцями варіативності комунікативної взаємодії у соціальній сфері передбачає розуміння студентами специфіки своєї майбутньої професійної діяльності. Виконуючи вимоги навчального плану, здобувачі освіти з політології у вищому навчальному закладі мають систематизувати специфічні професійні знання, оволодіти професійною термінологією (національною та іноземною) в галузі політики, опанувати поняттєву сферу обраного фаху.

Оволодіння основами будь-якої професії розпочинається із системи загальних і професійних знань, тобто опанування фахівцем наукового дискурсу професії. Вивчаючи дисципліни циклу професійної підготовки, студенти-політологи ознайомлюються з мовленнєвим забезпеченням обраної ними сфери діяльності. Багатий лексичний запас фахової термінології забезпечує високий рівень володіння усною та писемною формами професійного спілкування, дозволяє здійснювати наукову комунікацію, поглиблює фахові знання розвиває творчі здібності майбутніх спеціалістів.

Термінологічна компетентність як здатність людини розуміти й породжувати професійні висловлювання в різноманітних соціально-детермінованих ситуаціях з використанням фахової лексики та з урахуванням лінгвістичних і соціальних правил [16, с. 138], яких дотримуються носії мови є важливим компонентом комунікативної компетентності студентів політологів, які у своїй майбутній професійній діяльності використовуватимуть мовлення як джерело та засіб передачі інформації, засіб впливу та переконання.

Комунікативна взаємодія може розвиватися у трьох варіантах комунікативна кооперація, комунікативне суперництво і комунікативний конфлікт [48, с. 59]. Важливо, щоб студенти навчилися правильно обирати

адекватні засоби взаємодії, тактику комунікативної поведінки відповідно до ситуації.

Реалізація такої педагогічної умови як озброєння студентів комунікативними моделями поведінки в соціальній сфері сприяє набуттю майбутніми фахівцями здатності взаємодіяти у широкому спектрі реальних професійних ситуацій з допомогою вербальних і невербальних засобів спілкування.

Н. Лук'янчук та Н. А. Климова наголошують на сприятливості дидактичних умов, які забезпечать формування відповідного рівня комунікативної компетентності. Такими умовами вони визначили наступні: врахування вікових особливостей студентів (учнів); успішна соціалізація та сприятливі соціальні умови; відпрацювання педагогами оптимальних механізмів мовлення; педагогічна майстерність вчителя; стимулювання учнів до вивчення мови; впровадження прийомів активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів; забезпечення учнів методичними матеріалами,

що містять необхідну інформацію для комплексного формування комунікативної компетенції; розвиток пізнавальної діяльності учня; сприятливі умови та комунікативна поведінку співрозмовників; моделювання у навчальному процесі типових ситуацій спілкування [35, с. 34].

Варто зважати, що студенти є достатньо специфічною соціальною групою. Психологи доводять, що в період пізньої юності – ранньої дорослості (на який зазвичай припадають студентські роки) відбувається оптимальний розвиток інтелектуальних функцій, інтенсивність якого залежить від двох чинників – обдарованості (внутрішній) та освіти (зовнішній). Завдання педагога – організувати навчальний процес так, щоб відбулося перетворення цього зовнішнього, соціального чинника у внутрішній, що й буде формувати цілісну структуру інтелекту студента [13, с. 119].

Д. Білай, розглядаючи освітній процес як середовище формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців, припускає, що в процесі

оволодіння комунікативними прийомами та механізмами під час взаємодії у навчальному колективі в майбутніх фахівців формуються три групи комунікативних здібностей: публічного виступу, міжособистісного спілкування та групової комунікації. Вони виступають базою, на основі якої відбувається становлення і розвиток вільного, адаптивного, гнучкого, рефлексивно-комунікативного мислення і поведінки. У сукупності комунікативні вміння та здібності забезпечують високий рівень комунікативної компетентності студента (учня) [2, с. 64].

Для розвитку комунікативної компетентності студентам-політологам

слід опанувати такі базові навички:

1) логіки (критичне мислення) – вміння будувати доведення і спростування, вміння висувати гіпотези, проводити аналогії, вміння знаходити і усувати помилки у своїх та чужих міркуваннях;

2) риторики – вміння переконливо і красномовно доносити до співрозмовників свої думки;

3) еристики – навички участі у суперечках: основні прийоми для ефективного захисту своєї позиції і руйнування позицій опонентів;

4) психології – урахування психологічних факторів за умов комунікативної діяльності.

На наш погляд, важливу роль у розвитку комунікативної компетентності відіграє педагогічна підтримка становлення майбутніх фахівців з політології. Її практичне втілення через індивідуальні бесіди, залучення студентів до різних видів діяльності, створення ситуацій успіху, тренінгів спілкування й емоційної саморегуляції, розроблення траєкторій індивідуального розвитку сприяє розвитку у здобувачів освіти таких якостей, як комунікативна толерантність, емпатія, стресс- та конфліктостійкість тощо.

Як показує досвід підготовки бакалаврів політології в університетах Великої Британії, досить ефективним є використання методів активного навчання у системі політологічної освіти, таких як симуляція, рольова гра, дебати, проблемне навчання, кейс-метод [3, с. 83]. Концепція активного

навчання пов'язана з поняттям емпіричної освіти, в основу якої покладено переконання, що ефективне навчання відбувається шляхом набуття практичного досвіду, у тому числі і в частині комунікативних навичок.

Інтерес викликає така форма роботи як навчальні дебати, які сприяють розвитку когнітивної (критичне мислення), емоційної (генерування інтересу до предмета вивчення) і діяльнісної (навички вербальної комунікації, командної роботи) сфер особистості студента-політолога [69, с. 164]. На наш погляд, у процесі підготовки майбутніх фахівців з політології доцільно використовувати різні типи (стилі) дебатов: «ціннісні», політичні, парламентські, законодавчі, судові. В. А. Любимий наголошує, що технологія «дебати» може виступати елементом не лише навчальної, але й у поза навчальній роботі, що сприяє успішному формуванню комунікативної компетентності університетської молоді [37]. Вважаємо, що цю форму можна успішно застосовувати для формування комунікативно-діалогічних здібностей, аналітичного і критичного мислення студентів-політологів.

Ефективним засобом у формуванні комунікативної компетентності студентів-політологів є ділова гра, у ході якої відбувається діалог на професійному рівні, обґрунтування різних думок і позицій, взаємна критика гіпотез і пропозицій, що веде до засвоєння не лише нових міцних знань та чітких уявлень, але й допомагає набутти досвід вирішення професійних завдань, формує ціннісні орієнтації майбутніх спеціалістів, сприяє виробленню системи власних переконань [57, с. 29].

Важливим компонентом у розвитку професійно-комунікативної компетентності студентів-політологів на сьогодні є впровадження медіаосвітніх технологій у процес їх професійної підготовки. Згідно Концепції впровадження медіаосвіти в Україні медіаосвіта має сприяти формуванню медіаінформаційної грамотності як комплексу умінь, знань, розуміння і відносин, які дають споживачам можливість ефективно і безпечно користуватися медіа, усвідомлено обирати, розуміти характер контенту і послуг, приймати рішення та користуватися новим спектром

можливостей, які пропонують нові комунікаційні технології та медіаінформаційні системи; рефлексії і критичного мислення як психологічних механізмів, які забезпечують свідоме споживання медіапродукції і саморегуляцію взаємодії з медіа на основі ефективного орієнтування в медіапросторі та осмислення власних медіапотреб, адекватного та різнобічного оцінювання змісту, джерела, форми і якості надання інформації, її повноцінного і критичного тлумачення з урахуванням особливостей сприймання мови різних медіа, розвивають здатність протистояти зовнішній інформаційній агресії і пропаганді, деструктивним медіаінформаційним впливам та ін. [24].

Угоджуємося з думкою Д. М. Фатєєвої про те, що саме майбутні фахівці з політології «одними з перших повинні сприймати медіапродукт і впливати за допомогою нього на суспільне та політичне життя країни» [58, с. 107]. Варто підкреслити, що використання медіаосвітніх технологій у підготовці майбутніх політологів значно підвищує рівень опанування студентами свого фаху. За допомогою сучасних технологій медіаосвіти політолог може визначати власні орієнтири в умовах надлишку різної інформації, навчитися грамотно сприймати її, розуміти, аналізувати, ранжувати політичні та суспільні події, мати уявлення про механізми і наслідки впливу на суспільство.

Для розвитку медіаграмотності бакалаврів з політології в Житомирському державному університеті імені Івана Франка впроваджені такі навчальні дисципліни:

- інформаційно-аналітична діяльність у політичній сфері, метою вивчення якої є формування у здобувачів освіти систематизованих знань і навичок щодо процесів пошуку і аналітичної обробки інформації з суспільно-політичної сфери, результатом – вміння використовувати базовий категорійно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки, а також презентувати результати досліджень фахівцям і широкій аудиторії, ЗМІ, експертам з інших галузей знань;

- соціальні мережі в політичній діяльності, під час вивчення якої розвиваються такі компоненти комунікативної компетентності, як вміння спілкуватися державною та іноземною мовою, здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп, здатність планувати та здійснювати власне наукове дослідження, здатність описувати, пояснювати та оцінювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах та ін.

Дослідниця Т. А. Денишич зауважує, що в процесі розвитку комунікативної компетентності майбутніх політологів важлива роль належить інтерактивним методам і прийомам, застосування яких, на її думку, є доречним на етапі вдосконалення комунікативних умінь і навичок студентів, оскільки такі методи передбачають можливість перенесення раніше отриманих умінь, навичок і способів комунікативної діяльності на вже набуті знання та сформовані вміння й навички [14, с. 36].

Останніми роками під час дистанційного навчання зростає роль соціальних мереж у освітньому процесі, дозволяючи зменшити комунікативний дефіцит в умовах карантину. Як зауважує О. Плужник, використання соціальних мереж як комунікаційного майданчика дозволяє організувати самостійну роботу студентів в позааудиторний час [43, с. 277].

Зауважимо, що для майбутніх фахівців з політології як експертів з суспільно-політичних питань «здатність спілкуватися з аудиторією як авторів текстових матеріалів з умінням використовувати сучасні можливості соціальних мереж для привернення уваги...» є важливим компонентом професійної компетентності [52, с. 6]. Крім того, розвинені навички комунікативної роботи з соціальними мережами допоможуть студентам-політологам у пошуках майбутнього місця роботи, оскільки сучасний ринок праці все більше орієнтується на цифрові інструменти для спілкування та обміну інформацією.

2.2. Аналіз освітньо-професійної програми «Політологія» в контексті формування комунікативної компетентності студентів

Підготовка майбутніх фахівців з політології в Житомирському державному університеті імені Івана Франка здійснюється за освітньо-професійною програмою «Політологія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [47].

Таблиця 2.1

Характеристика освітньо-професійної програми «Політологія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Мета	набуття професійної кваліфікації політолога, ознайомлення здобувачів вищої освіти із базовими засадами політології, аналіз та вивчення основних елементів сучасної політичної системи, формування необхідних практичних вмінь та навичок, зокрема таких як: soft-skills та hard skills, здатність формулювати і відстоювати власну точку зору щодо політичних явищ та процесів сучасного світу; вміння характеризувати тенденції розвитку політичних явищ і процесів; застосовувати специфічну політологічну методологію для аналізу політичної дійсності.
Основний фокус освітньої програми та спеціалізації	спеціальна освіта в політології (історія та теорія політичної науки, політична система України, політична аналітика, політичний менеджмент, політичний маркетинг, політичне програмування та рекламування)
Особливості програми	узгодженість програми з Поморською академією у Слупську (Польща), навчання протягом трьох семестрів у Поморській академії, отримання польського диплома політолога, що визнається іншими країнами ЄС, вивчення частини предметів польською і англійською мовами, проходження практик в органах державної влади і місцевого самоврядування, громадських організаціях України та Польщі.

Метою освітньо-професійної програми передбачено формування soft-skills (м'які/гнучкі навички), тобто комплексу «універсальних компетенцій», неспеціалізованих над професійних компетенцій, які дають змогу бути успішним незалежно від специфіки та напрямку діяльності. Аналіз модулів soft skills, наведених ЮНЕСКО, Microsoft, Forbes, Британською платформою інтернет-навчання SkillsYouNeed та ін. засвідчує, що більшість з них стосуються комунікативної сфери [42, с. 169].

Зміст комунікативної групи м'яких навичок визначають уміння слухати, переконувати, аргументувати, вести перемовини, вміння розповідати, виступати публічно, презентувати (себе, інших осіб, об'єкти тощо), володіння невербальними елементами комунікації, письмові навички. Тобто комунікативну компетентність можна вважати ключовою у формуванні soft skills майбутніх фахівців з політології.

Відповідно до класифікатора професій ДК 003:2010 [41] випускники освітньо-професійної програми здатні виконувати такі професійні роботи (рис. 2.1.):

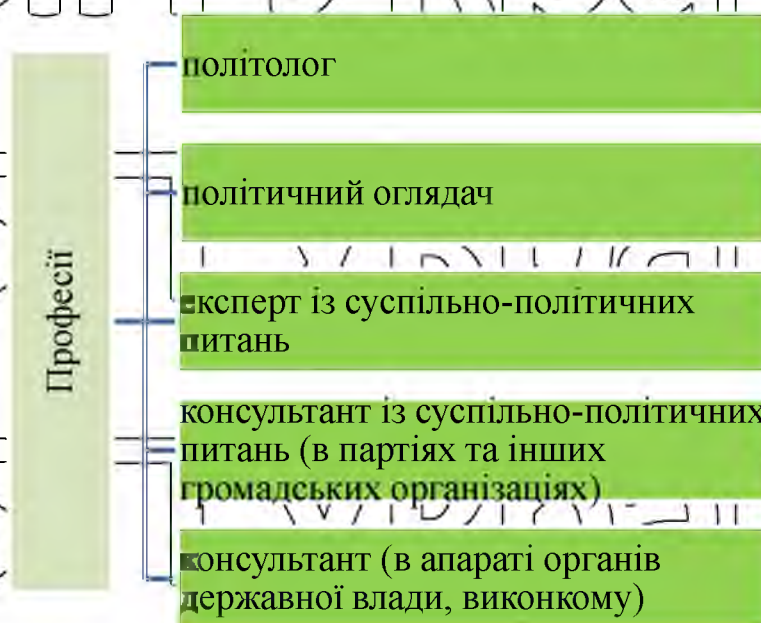

Рис. 2.1. Професії, які здатні виконувати випускники освітньо-професійної програми «Політологія»

Як бачимо з наведеного матеріалу, випускники освітньо-професійної програми «Політологія» мають змогу зайняти вакансії у професійній ніші,

тісно пов'язаній з експертизою різних проблем суспільно-політичного життя країни. Декан факультету прикладної політології Вищої школи економіки Л. Гонін зазначає: «Політолог не є суб'єкт еліти [політичної], а, перш за все,

представник науки, яка передбачає об'єктивність оцінок. Є одна важлива сторона громадського призначення політолога: доносити до населення справжнє значення подій, що відбуваються або готуються, – часто означає

знімати конфлікти, створювати політичну гармонію в суспільстві» [55]. Тому надзвичайно важливо, щоб в результаті навчання у ВНЗ майбутні фахівці

максимально розвинули свій рівень комунікативних умінь і навичок, стали компетентними у сфері комунікацій, сформували високий рівень комунікативної культури.

Переставлена освітньо-професійна програма складена у відповідності зі Стандартом вищої освіти за спеціальністю 052 «Політологія» для першого

(бакалаврського) рівня вищої освіти [46]. Проаналізуємо, які структурні компоненти цих нормативних документів орієнтовані на формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців з політології. Серед загальних компетентностей визначено наступні:

- здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня, з експертами з інших галузей знань;
- навички використання інформаційних і комунікаційних технологій;
- здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово;
- здатність спілкуватися англійською мовою або іншою іноземною мовою;
- знання предметної області та розуміння професійної діяльності.

Також програма містить перелік спеціальних (фахових, предметних) компетентностей, серед яких структурними компонентами формування комунікативної компетентності здобувачів освіти, є:

- вільне володіння базовим категорійно-поняттєвим та аналітично-дослідницьким апаратом сучасної світової політичної науки;

- застосування ключових політологічних понять, теорій і методів до аналізу владно-політичних відносин політичних акторів, інститутів та ідей відповідно до певного історичного або сучасного контексту;

- спроможність професійно виконувати політико-організаційні, експертні, дорадчі та консультаційні функції на національному та міжнародному ринку праці.

- здатність ефективно застосовувати комунікативні технології в спілкуванні з різними акторами суспільно-політичного життя, застосовувати демократичні процедури прийняття колективних рішень, здійснювати обмін інтересами у процесі групової діяльності.

Реалізація освітньої програми дозволяє в повному обсязі досягти запланованих результатів навчання. Комунікативні навички здобувачів освіти деталізовано наступним чином: вміння налагоджувати міжособистісну комунікацію, вміння вести міжкультурний діалог, формування вмінь взаємодії з людьми та ведення переговорів, вміння та навички до конструктивного спілкування, уміння працювати з інформацією, проведення презентацій, вміння бути переконливим та доводити свою точку зору, толерантність до іншої думки.

Розвиток навичок вільного спілкування державною та однією з іноземних мов усно і письмово у професійній діяльності, здобувачами освіти спеціальності «Політологія» відбувається засобами таких навчальних дисциплін: українська мова за професійним спрямуванням; іноземна мова за професійним спрямуванням; польська мова, а також у ході виконання, оформлення та захисту кваліфікаційної роботи.

Крім того, на думку англійського дослідника П. Бурнхама та його колег, політологію можна розглядати як поєднання соціальних наук. Вона походить від історії і філософії, звертається до аналітичних матеріалів економіки і соціології, а також частково пов'язана із вивченням права, психології та географії [66, с. 9]. Як зазначає англійський політолог Г. Петерс, політологію часто розглядають як «одну з найбільш еkleктичних дисциплін»

[70, с. 20]. Тому для формування навичок професійної комунікації, лексичного термінологічного запасу, адекватного категорійно-поняттєвого апарату до навчальної програми з підготовки політологів в ЖДУ імені Івана Франка включені такі дисципліни, як соціологія, правознавство, соціальна політика, філософія, філософія політики, історія політичних вчень, психологія політичної реклами, психологія масової поведінки тощо. Крім того, на розвиток комунікативних вмінь та навичок майбутніх фахівців з політології націлені такі дисципліни: інформаційно-комунікаційні технології; інформаційно-аналітична діяльність у політичній сфері; соціальні мережі в політичній діяльності та ін.

Вимоги, зафіксовані в положеннях освітньо-професійної програми «Політологія» дозволяють дійти висновку, що вони складені з позицій діяльнісного підходу, який передбачає організацію та управління цілеспрямованою навчально-виховною діяльністю студента в загальному контексті його життєдіяльності – спрямованості інтересів, життєвих планів, ціннісних орієнтацій, розуміння сенсу навчання та виховання, особистісного досвіду на користь становлення суб'єктності студента. Педагоги-практики пропонують для вирішення завдань реалізації діяльнісного підходу в процесі формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців залучати молодь до комунікативної діяльності в процесі вивчення фахових дисциплін – коли професійна підготовка відбувається в реальній або змодельованій комунікативній діяльності [8, с. 116]. Комунікативна компетентність як важлива складова професійної компетентності майбутніх фахівців з політології має своє нормативне закріплення, зокрема і в програмних результатах навчання.

2.3. Критерії та рівні сформованості комунікативної компетентності студентів-політологів

Розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців з політології вимірюється якісними змінами її структурних компонентів, визначених нами в попередньому розділі, а саме: мовної, мовленнєвої, предметної, прагматичної та іншомовної компетенції.

У процесі формування комунікативної компетенції необхідно враховувати той факт, що в них ця компетенція може бути вже сформована або сформована частково в певних аспектах. Відповідно до узагальнених висновків Н. М. Андрієнко, критеріями сформованості комунікативної компетентності у фахівця (майбутнього фахівця) є наступні характеристики:

- своєчасна, правильна орієнтація у комунікативній ситуації;
- розуміння іншої людини в контексті вимог конкретної ситуації;
- установка в контакті не тільки на справу, але й на партнера: шанобливе, доброзичливе ставлення до нього, урахування його стану й можливостей;
- впевненість у собі, розкутість, адекватна включеність у ситуацію;
- суттєве задоволення спілкуванням і зменшення нервово-психічних затрат у процесі комунікації;
- уміння спілкуватися у різних статусно-рольових позиціях, встановлювати і підтримувати необхідні робочі контакти незалежно, а інколи і всупереч відносинам, які складаються;
- високий статус і популярність у тому чи іншому колективі;
- уміння організувати дружню сумісну роботу, формувати сприятливий соціально-психологічний клімат у колективі, досягати високого результату діяльності [1, с. 84–85].

Згідно досліджень О. Кравченко-Дзондзи, комунікативні компетенції формуються на основі загальнонавчальних умінь і навичок, а також

предметних навчальних умінь, навичок і способів діяльності. Вона виділяє чотири рівні комунікативності.

1) неусвідомлена компетентність: несамостійна діяльність студента, домінування викладача у навчальній діяльності;

2) репродуктивна компетентність: наявність у студента знань при недостатньому рівні вміння їх використання, діяльність виконується по пам'яті або за заданим алгоритмом, викладач організовує обмін думками між студентами;

3) продуктивна компетентність: достатнє володіння студентами необхідними вміннями (методами аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення), синтез знань і умінь використовується як інструмент пізнання. Студенти цього рівня здатні до самостійної продуктивної діяльності, яка виконується за самостійно створеним або типовим алгоритмом. Розумова діяльність опосередкована словесно-логічною формою. Викладач організовує саморозкриття, взаєморозуміння студентів, досягаючи високого рівня соціальної реалізації студентів у спілкуванні і навчанні.

4) творча компетентність: самореалізація компетентної особистості, здатність до самостійної творчої навчальної діяльності на базі здобутих знань, умінь, навичок, смислів і цінностей. Студент ставить і вирішує завдання, що вимагають узагальнення даних і творчого мислення, вступає у «партнерство», демонструючи соціальну відповідальність, що є вищим рівнем соціалізації [27, с. 207].

Н. М. Лупак, вивчаючи специфіку формування комунікативної компетентності майбутніх учителів мистецтва, запропонувала виділити чотири рівні сформованості комунікативної компетентності: продуктивний (високий), усвідомлений (достатній), зацікавлений (середній), пасивний (низький), перші три з яких засвідчує позитивний результат: сформовану комунікативну компетентність майбутнього вчителя мистецьких спеціальностей, а пасивний (низький) рівень змушує повторно звернутися до усвідомлення мети й відповідних завдань, які потрібно розв'язати шляхом

переоцінки мотивації до навчання та активізації внутрішніх і зовнішніх ресурсів [36, с. 366].

Чотирикомпонентна класифікація запропонована також дослідницею І. О. Чеботарьовою, яка виокремлює наступні рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх керівників навчальних закладів: оптимальний, достатній, задовільний і низький [62, с. 135]. Схожа градація рівнів сформованості запропонована і Н. В. Кожем'яко: низький, середній, достатній, високий [18, с. 73].

Низка дослідників процесу формування комунікативної компетентності у представників різних професійних груп визначають трикомпонентну структуру сформованості комунікативної компетентності, для прикладу:

1) С. М. Галецький (майбутні викладачі іноземних мов): репродуктивний, конструктивний, творчий [9, с. 207];

2) Т. В. Лаврухіна (майбутні авіаційні диспетчери): репродуктивний, продуктивний, творчий [30, с. 11];

3) О. В. Лактадир (майбутні фахівці з фізичної культури і спорту): низький, середній, високий [31, с. 104];

4) Н. Л. Рабецька (майбутні фахівці соціономічної сфери): низький, задовільний, достатній [48, с. 111].

Крім того, в наукових педагогічних розвідках зустрічається і п'ятикомпонентне структурування рівнів комунікативної компетентності, коли виокремлюється рецептивний, конформний, репродуктивний, продуктивний та креативний рівень. Рецептивний і конформний рівень характеризуються низьким рівнем самостійності в комунікації, прийнятна форма участі у комунікативній діяльності – конформізм та соціальне наслідування. На репродуктивному (середньому) рівні у студента з'являється потреба у самореалізації, проте самостійність у комунікативній діяльності є репродуктивною, схильною до шаблонних її проявів: відтворюються раніше успішні чи помічені в інших методи взаємодії. Продуктивний (достатній) рівень характеризується самостійністю у комунікативній діяльності, вмінням

висловлювати свою позицію в усній чи письмовій формі. На цьому рівні сформованості комунікативної компетенції студенти можуть користуватися у комунікативній діяльності самостійними нововведеннями. Заключним рівнем сформованості комунікативної компетентності вважається креативний (високий) рівень, на якому комунікативна діяльність має варіативний і творчий характер, регулюється не зовнішніми факторами, а системою власних цінностей.

Проаналізувавши підходи науковців до виявлення сформованості комунікативної компетенції, ми з'ясували, що дослідники виокремлюють не лише різку кількість рівнів, але й їх змістову наповненість. Для нашого дослідження вважаємо доцільним виокремити три рівні сформованості комунікативної компетентності студентів спеціальності «Політологія» (таб. 2.2). Вибір критеріїв сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців з політології зумовила визначена нами структура цього феномену. Були визначені:

- мотиваційний критерій (показники: прагнення до успіху; внутрішні позитивні мотиви, що направлені на розвиток комунікативної компетентності; відповідальне ставлення до процесу, змісту та результатів навчальної діяльності; внутрішньо-позитивна мотивація до навчання; лідерство);
- когнітивний критерій (показники: обізнаність зі специфікою професійного спілкування; наявність знань професійної термінології; обізнаність зі специфікою віртуальної комунікації);
- діяльнісний критерій (показники: уміння управляти інформацією; здатність до застосування продуктивних знань на практиці; здатність до організації, планування та розв'язання проблем; мовленнєва грамотність);
- особистісний критерій (показники: наявність комунікативної толерантності; уміння емоційної саморегуляції; здатність до емпатії).

Таблиця 2.2

Характеристика рівнів сформованості комунікативної компетентності студентів спеціальності «Політологія»

Рівень	Характеристика
Низький	<ul style="list-style-type: none"> - негативне ставлення до значущості комунікативної компетентності у своїй професійній діяльності; - слабо розвинене мовлення, не володіння нормами сучасної української літературної мови, допущення помилок у висловлюваннях своїх думок; - наявність фрагментарних знань щодо специфіки професійного спілкування, неволодіння професійною політичною термінологією; - відсутність знань і навичок з мовного етикету, етикету віртуальної комунікації; - наявність значної кількості комунікативних бар'єрів і невміння їх долати; - відсутність адекватного застосування на практиці елементів невербальної комунікації; - майже цілковита відсутність проявів емпатії, невміння контролювати свій психоемоційний стан; - у конфліктних ситуаціях тяжіння до суперництва.
Середній	<ul style="list-style-type: none"> - часткове неповне розуміння ролі своїх комунікативних умінь і навичок у професійній діяльності; - недостатньо розвинене мовлення, яке потребує вдосконалення комунікативних якостей, наявність труднощів у висловлюванні думок, помилок при використанні норм української літературної мови; - наявність прогалин у знаннях щодо специфіки професійного спілкування, недостатнє володіння професійною політичною термінологією; - обізнаність з правилами мовного етикету, етикету віртуальної комунікації, проте часткове його недотримання у практичній діяльності; - у подоланні комунікативних бар'єрів потребують допомоги з боку викладачів; - обізнаність із засобами невербальної комунікації, проте іноді невідале їх практичне застосування;

	<ul style="list-style-type: none"> - вміння налагоджувати доброзичливі і толерантні стосунки з оточуючими, виявляти емпатію, не завжди вміння контролювати свій емоційний стан; - епізодична невпевненість у спілкуванні; - намагання уникати конфліктних ситуацій або прислуховуватися до думки інших людей.
Високий	<ul style="list-style-type: none"> - усвідомлення значимості своїх комунікативних якостей у професійній діяльності; - комунікативна досконалість мовлення (точність, правильність, доречність, зрозумілість, чистота, багатство, різноманітність, виразність мови); - міцні знання щодо специфіки професійного спілкування, досконале володіння професійною політичною термінологією; - знання та дотримання мовного етикету, етикету віртуальної комунікації, офіційно-ділового стилю української літературної мови; - вміння долати комунікативні бар'єри; - розуміння невербальної комунікації, грамотне її застосування у спілкуванні; - вміння встановлювати оптимальну комунікативну взаємодію зі співрозмовниками, впевненість у спілкуванні; - здатність контролювати свій психоемоційний стан, виявляти емпатію; - схильність до співробітництва і пошуку шляхів компромісу при розв'язанні конфліктних ситуацій.

Таким чином, при дослідженні сформованості комунікативної компетентності студентів спеціальності «Політологія» у нашому дослідженні були визначені три рівні сформованості – високий, середній, низький та чотири критерії – мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісний.

Висновки до розділу 2

Формування комунікативної компетентності є нагальною потребою сучасності, а його вирішення – відповідальним завданням для всієї системи якісної професійної підготовки сучасного фахівця з політології.

Формування комунікативних умінь і навичок студентів-політологів має важливе значення, оскільки саме від рівня розвитку таких умінь залежить становлення професійно-комунікативної компетентності майбутнього фахівця. Вища освіта вимагає не тільки пояснення студентові мовних фактів, явищ, процесів, розуміння та інтерпретацію отриманої інформації, а насамперед – вміння на практиці використовувати набуті знання, тобто орієнтація робиться не на процес навчання, а на результат освітнього процесу – готовність випускника до подальшої професійно-комунікативної діяльності.

Розвиток комунікативних знань, умінь і навичок має здійснюватися сукупністю різноманітних засобів та прийомів (дебати, ділові ігри, проблемне навчання, кейс-метод, медіаосвіта та ін.), які активно застосовуються у процесі професійної підготовки студентів у ВНЗ.

Аналіз досліджень формування комунікативної компетентності у представників різних професійних груп показав, що існують три-, чотири- і п'ятикомпонентні варіанти структури сформованості комунікативної компетентності. Нами було обрано трикомпонентну структуру, що включає низький, середній та високий рівні, та чотирикомпонентну систему критеріїв визначення сформованості комунікативної компетентності, що включає мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісний критерії.

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ
КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З
ПОЛІТОЛОГІЇ

3.1. Організація та методика дослідження

Необхідність визначення рівня сформованості комунікативної компетентності на певному етапі, у нашому випадку, під час навчання у вищому навчальному закладі, зумовлено тим, що зазначена компетентність є тим утворенням особистості, яке повсякчас знаходиться у стані свого розвитку, збагачення, посилення функціональних можливостей щодо самоорганізації тощо. Для корекції чи усунення певних прогалин, виявлених у ході дослідження рівня її сформованості, існує потенційна можливість створення таких умов, за якими комунікативна компетентність майбутніх фахівців з політології буде набувати нових можливостей, сприяти ефективному професійному розвитку та комунікативному самовдосконаленню.

Дослідження щодо визначення сформованості комунікативної компетентності студентів спеціальності 052 «Політологія» проводилося протягом 2021–2022 н. р.

Експериментальною базою дослідження було визначено історичний факультет Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Експериментальною вибіркою стали 15 здобувачів освіти: 10 студентів II курсу, 5 студентів IV курсу.

Задля досягнення означеної мети й розв'язання поставлених завдань науково-дослідної роботи було розроблено програму дослідження, реалізація якої забезпечила можливість отримати повну та достовірну інформацію щодо кожного з поставлених завдань та сприяла їх поетапному вирішенню, відібрано наукові методи та визначено обсяг дослідження.

Були визначені наступні етапи дослідження (рис. 3.1).

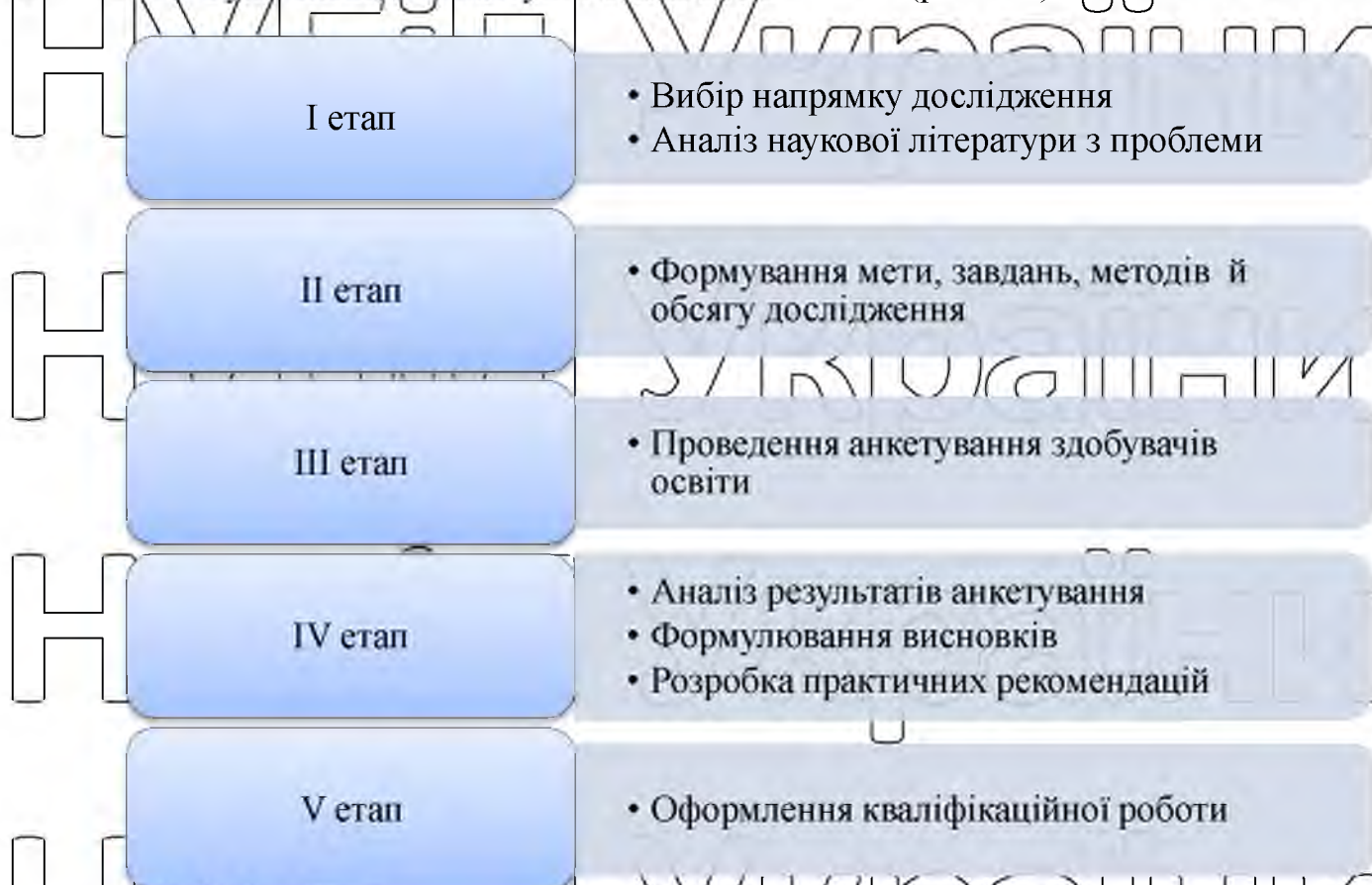

Рис. 3.1. Етапи дослідження

На *I етапі* дослідження було обрано напрямок дослідження. Оскільки обрана проблема має комплексний характер, то її дослідження перебуває на стику педагогіки, психології, філософії, лінгвістики, лінгводидактики та інших галузей науки. На даному етапі був виконаний інформаційний пошук науково-методичної та спеціальної літератури, а також інших джерел інформації з заданої проблематики за допомогою сучасних пошукових інформаційних баз й електронних каталогів. Опрацьовано сучасну нормативно-правову базу, що регулює впровадження компетентнісного підходу в систему сучасної вищої освіти. Це дозволило виокремити нерозв'язані іншими дослідниками аспекти проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців з політології. Здійснено теоретико-методичну обґрунтованість дослідження, висунуто загальну

гіпотезу, визначено об'єкт і предмет, сформульовано мету та завдання, сформовано методичну базу дослідження.

На *II етапі* встановлено методологічні засади досліджуваної проблеми. Визначення рівня сформованості комунікативної компетентності студентів спеціальності «Політологія» здійснювалося у формі констатувального експерименту. Експеримент – дослід, що спрямоване спостереження, відтворення об'єкта дослідження, організація особливих умов його існування, перевірка передбачень [5, с. 91].

У процесі такого типу експерименту, який відповідно до сформульованої мети (рис. 3.2) дослідження застосовується для перевірки відповідних передбачень, констатується наявність визначеного зв'язку між впливом на об'єкт дослідження та результатом [5, с. 95].

Відповідно до класифікації за умовами проведення експеримент був природним, тобто проводився у звичайних, природних умовах навчання здобувачів освіти у вищому навчальному закладі.

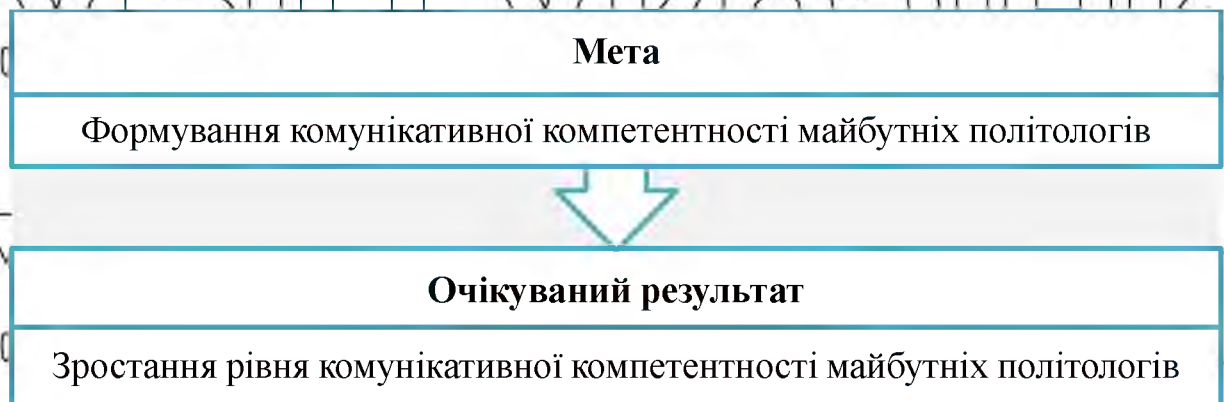

Рис. 3.2. Мета організації діяльності щодо формування комунікативної компетентності студентів спеціальності «Політологія»

Під час проведення *III етапу* з метою підтвердження гіпотези щодо впливу певних критеріїв та показників на рівень сформованості комунікативної компетентності студентів-політологів проанкетовано 15 здобувачів освіти спеціальності 052 «Політологія» з використанням інформаційно-комунікаційних технологій у формі онлайн-опитування.

Рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців з політології визначалися за допомогою розробленої відповідно до завдань констатувального експерименту комплексної діагностичної методики, яка складалася з компонентів, кожен з яких дозволяє проаналізувати рівень сформованості основних показників. Нами були обрані наступні

- обізнаність зі специфікою професійного спілкування
- наявність знань професійної термінології
- обізнаність зі специфікою віртуальної та невербальної комунікації
- обізнаність із сутністю комунікативних бар'єрів
- наявність мовленнєвої грамотності
- наявність умінь емоційної саморегуляції та емпатії.

Таблиця 3.1

Показники сформованості комунікативної компетентності студентів-політологів

№	Показники сформованості комунікативної компетентності студентів-політологів	Рівень сформованості показника		
		Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
1	Обізнаність зі специфікою професійного спілкування	майже відсутня	часткова	широка
2	Наявність знань професійної термінології	фрагментарні знання	наявність певних прогалів	міцні знання
3	Обізнаність зі специфікою віртуальної комунікації	відсутність знань та навичок практичного застосування	теоретична обізнаність, проте не завжди вдале практичне застосування	достатня, активне використання на практиці
4	Наявність комунікативних бар'єрів	наявність значної кількості	потреба у сторонній допомозі	вміння долати
5	Наявність мовленнєвої грамотності	слабо розвинена	недостатньо розвинена	досконалість мовлення
6	Наявність умінь емоційної саморегуляції та емпатії	відсутня	часткова	розвинена

Система підготовки сучасного фахівця-політолога, передбачає розуміння ним важливості комунікативного призначення мови. Слушною видається зауваження Л. Нагорної про те, головне предметне поле політичної лінгвістики знаходиться на перетині мови і влади. Політична мова – досить своєрідний феномен, вона специфічна і розмита водночас [40, с. 51]. Під політичною мовою дослідниця, наголошуючи на наявності безлічі інтерпретацій цього феномену, пропонує розуміти сукупність дискурсивних практик, що формують сферу політичної комунікації [40, с. 72].

Для успішного мовного спілкування у професійній діяльності під якою розуміють здатність фахівця відповідати вимогам професії (на рівні еталонних норм) та демонструвати належні особисті якості в ситуаціях професійного спілкування, мобілізуючи для цього знання фахової термінології, вміння та навички використовувати з точністю і лінгвістичною правильністю терміни в усному й писемному професійному мовленні, ґрунтуючись на власній внутрішній мотивації та досвіді, усвідомлюючи необхідність самовдосконалення та саморозвитку, важливі формування й розвиток у здобувачів освіти комунікативних навичок. Студенти-політологи повинні вільно володіти термінологічним комплексом, що стосується їхнього майбутнього фаху, вміти аналізувати специфіку політологічних термінів, не відставати в часі від політичних подій та процесів, що відбуваються як в Україні, так і за її межами [39, с. 251].

Для визначення рівня обізнаності майбутніх фахівців з політології була використана адаптована нами для даної професійної сфери анкета «Визначення рівня знань специфіки професійного спілкування» (Н. Кожем'яко) (Додаток А).

Рівень наявності знань професійної термінології визначався за питальником «Наскільки Ви володієте професійною термінологією?» (І. Власюк) (Додаток Б).

Для визначення рівня сформованості інших показників застосовувалася анкета, розроблена нами на основі науково-методичної літератури з проблеми (Додатки В, Г).

На *IV етапі* було здійснено: статистичний аналіз отриманих даних проведеного анкетування; сформульовано загальні висновки. Одержані в ході дослідження дані були оброблені за допомогою прикладних програм Microsoft Office Excel 2010. Розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців з політології.

На *V етапі* дослідження оформлено магістерську кваліфікаційну роботу згідно вимог

Під час процесу розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези дослідницької роботи нами були застосовані наступні методи:

1. *Теоретичні*: аналіз наукових публікацій, синтез, порівняння, узагальнення для теоретичного обґрунтування рівнів сформованості комунікативної компетентності.

2. *Емпіричні*: діагностичні методи (педагогічне спостереження, опитування, анкетування, бесіда) з метою визначення кореляції

окремих критеріїв та показників з рівнями сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців з політології.

3. *Статистичні*: методи математичної статистики

4. *Графічний і табличний методи* для компактного наочного викладу теоретичного і статистичного матеріалу.

У цілому модель дослідження формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців з політології була утворена змістовим (опис етапів), організаційним (опис форм), методичним (опис методів) та результативним (розробка критеріїв, показників, рівнів сформованості та отриманих результатів) компонентами.

3.2. Узагальнення результатів педагогічного експерименту з проблеми дослідження

Заключним етапом нашої дослідницької роботи стало узагальнення та інтерпретація, а також оформлення отриманих результатів щодо сформованості комунікативної компетентності студентів спеціальності «Політологія».

У ході обробки відповідей проведеного анкетування студентів за визначеними показниками були отримані наступні кількісні результати

(таб. 3.2):

Таблиця 3.2

Кількісна характеристика рівнів сформованості комунікативної компетентності студентів спеціальності «Політологія» за визначеними показниками

№	Показники сформованості комунікативної компетентності студентів спеціальності «Політологія»	Кількість студентів, у яких виявлено показники сформованості комунікативної компетентності		
		Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
1	Обізнаність зі специфікою професійного спілкування	4	7	4
2	Наявність знань професійної термінології	3	8	4
3	Обізнаність зі специфікою віртуальної комунікації	2	3	10
4	Наявність комунікативних бар'єрів	1	9	5
5	Наявність мовленнєвої грамотності	3	7	5
6	Наявність умінь емоційної саморегуляції та емпатії	5	5	5

Отже, кількісні результати дослідження рівнів комунікативної компетентності студентів-політологів наступні:

- за показником «обізнаність зі специфікою професійного спілкування» високий рівень виявлений у 27 % респондентів, середній – у 46 %, низький – у 27 %;

- за показником «наявність знань професійної термінології» високий рівень виявлений у 27 % респондентів, середній – у 53 %, низький – у 20 %;

- за показником «обізнаність зі специфікою віртуальної комунікації» високий рівень виявлений у 20 % респондентів, середній – у 13 %, низький – у 67 %;

- за показником «наявність комунікативних бар'єрів» високий рівень виявлений у 33 % респондентів, середній – у 60 %, низький – 7 %;

- за показником «наявність мовленнєвої грамотності» високий рівень виявлений у 33 % респондентів, середній – у 47 %, низький – у 20 %;

- за показником «наявність умінь емоційної саморегуляції» високий, середній і низький рівень зафіксований у третини (по 33 %) опитаних.

Відмічаємо, що одним із найбільш сформованих (87 % високий і середній рівні) у здобувачів освіти виявився показник «обізнаність зі специфікою віртуальної комунікації», що, очевидно, можна пояснити вивченням ними на I курсі дисципліни «Інформаційно-комунікаційні технології», метою якого є засвоєння базових знань з інформаційних технологій, формування у студентів сучасного рівня інформаційної культури та комп'ютерної грамотності. Крім того, здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології для отримання, обробки, презентації, збереження й передачі інформації у майбутніх політологів удосконалюється під час проходження ними інформаційної практики.

Додатковим чинником, що сприяє розвитку навичок віртуальної комунікації у здобувачів освіти, на наш погляд, є широке застосування технологій дистанційного навчання (зокрема платформ Skype, Zoom, Google Meet,

Додатковим чинником, що сприяє розвитку навичок віртуальної комунікації у здобувачів освіти, на наш погляд, є широке застосування технологій дистанційного навчання (зокрема платформ Skype, Zoom, Google Meet,

месенджерів Telegram, Viber, WhatsApp, YouTube, особисті блоги науковців та громадсько-політичних діячів та ін.), що обумовлено сучасними епідеміологічними й суспільно-політичними обставинами. Використання соціальних мереж як комунікаційного майданчика дозволяє організувати самостійну роботу студентів й у позааудиторний час.

Аналізуючи особистісні рівні кожного з майбутніх фахівців з політології за кожним з показників, нами було прийнято, що для визначення загального рівня сформованості комунікативної компетентності окремого студента приймаємо кількісно переважаючий рівень за окремими показниками сформованості комунікативної компетентності, що дорівнює або більше чотирьох. Якщо окремі показники сформованості комунікативної компетентності є рівними – «5 – 3», то рівень визначаємо подвійний: «низький/середній», «середній / високий»; якщо «2 – 2 – 2», то приймаємо за середній.

При статистичній обробці отримали наступні результати: високий рівень – 4 особи (27%), середній / високий – 2 особи (13%), середній – 5 осіб (33%), низький / середній – 1 особа (7%), низький – 3 (20%), які графічно відображені на рис. 3.3.

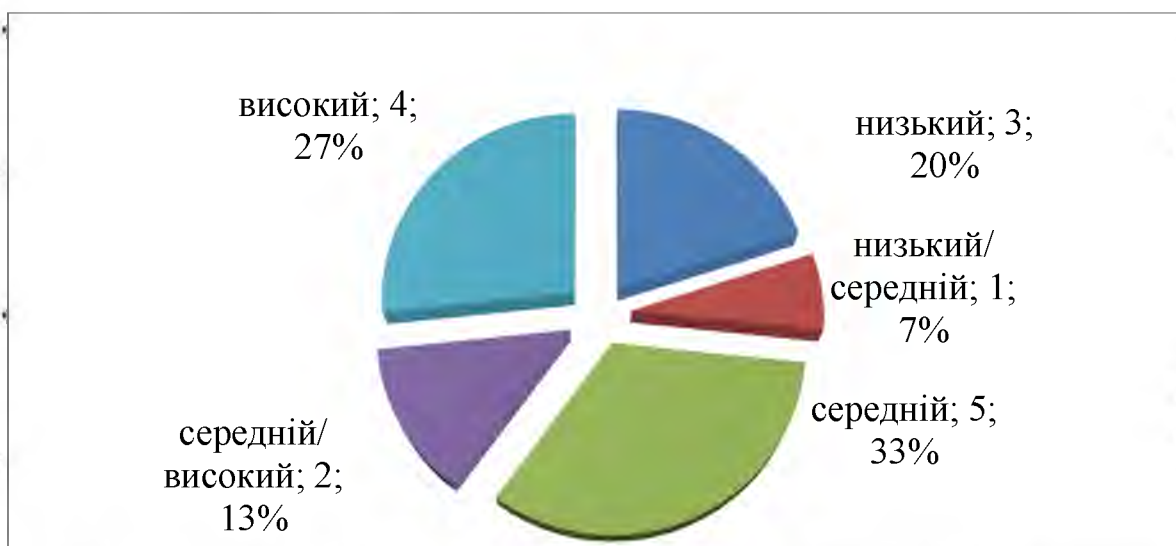

Рис. 3.3 Кількісна характеристика рівнів сформованості комунікативної компетентності студентів спеціальності «Політологія» за особами

Одним із способів оцінки показників сформованості комунікативної компетентності було визначено порівняння виявлених рівнів цього утворення у розрізі навчання на різних курсах: у дослідженні брали участь 5 студентів, що навчаються на IV курсі і 10 студентів II курсу спеціальності «Політологія». Результати порівняльного аналізу відображені на рис. 3.4.

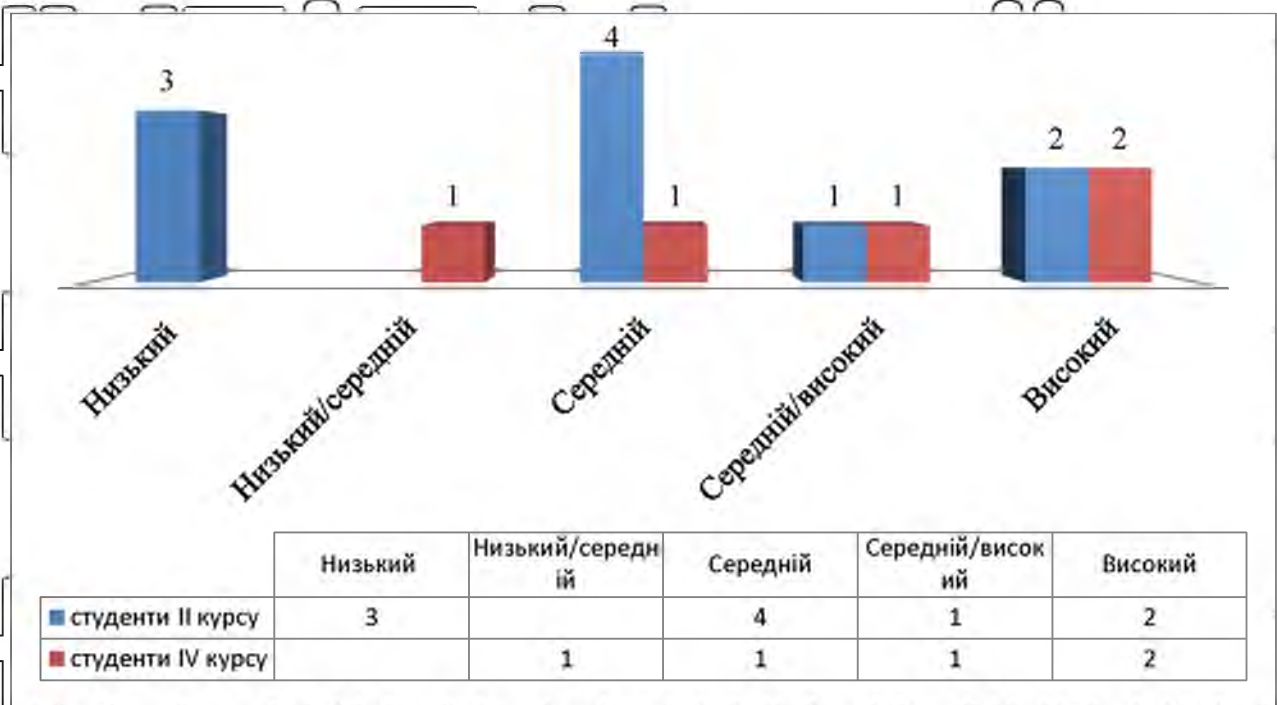

Рис. 3.4. Порівняльна кількісна характеристика рівнів сформованості комунікативної компетентності студентів-політологів за курсами (осіб)

Отримані результати показують, що у здобувачів освіти IV курсу зафіксовано переважання високого / рівня сформованості комунікативної компетентності – 40%, решта мають середній/високий, середній та низький/середній рівні – по 20%. Низький рівень не продемонстрував жоден із респондентів даної групи. Натомість серед студентів II курсу 40% опитаних мають середній і 30% – низький рівні, тоді як високий рівень сформованості комунікативної компетентності визначений у 20% та середній/високий – у 10% осіб, що взяли участь в дослідженні.

Така ситуація, на наш погляд, пояснюється там, що опанування студентами дисциплін передбачених навчальним планом для здобувачів освіти спеціальності 052 «Політологія» сприяє підвищенню рівня сформованості комунікативної компетентності. Зокрема, мова йде про

філологічні дисципліни – українська мова за професійним спрямуванням, іноземна мова за професійним спрямуванням, а також дисципліни з фахової підготовки, які дозволяють врахувати семантичну специфіку політичної сфери і сприяють розвитку комунікативних здібностей студентів.

Лінгвісти розглядають політичну мову як одну з професійних підмов.

Саме тому надзвичайно важливо у процесі підготовки майбутніх фахівців з політології у вищому навчальному закладі надати всі можливості для студентів опанувати цим інструментарієм на високому професійному рівні.

Підтвердженням того, що цей напрям формування комунікативної компетентності є в полі зору педагогів, є отримані результати дослідження за такими показниками як «обізнаність зі специфікою професійного спілкування» (рис. 3.5) та «наявність знань професійної термінології» (рис. 3.6). Порівнюючи студентів-політологів різних курсів навчання, отримали наступну картину:

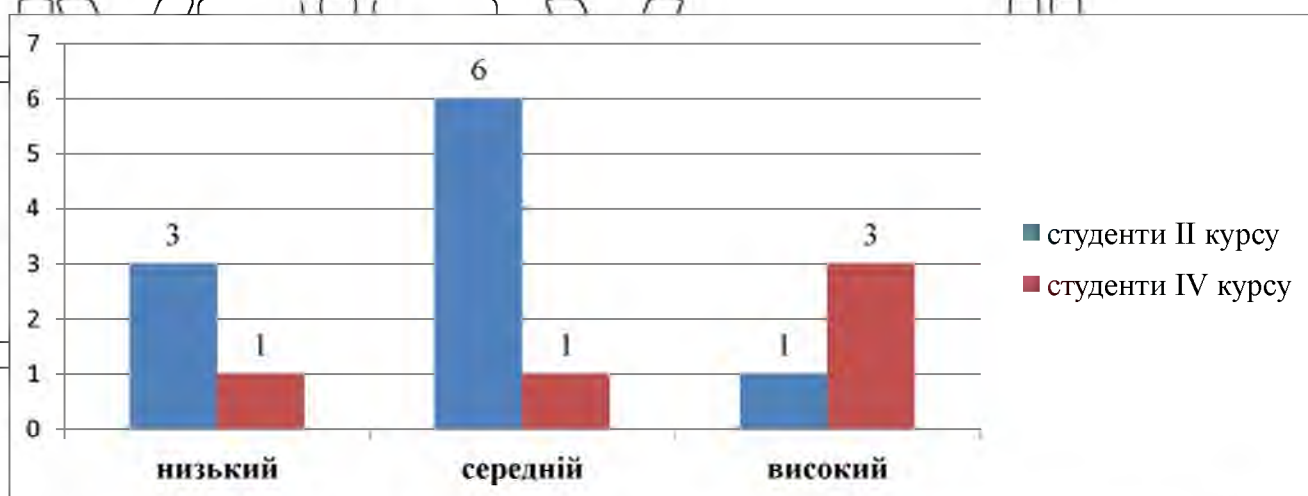

Рис. 3.5. Кількісний розподіл рівнів показника сформованості показника «обізнаність зі специфікою професійного спілкування» за курсами (осіб)

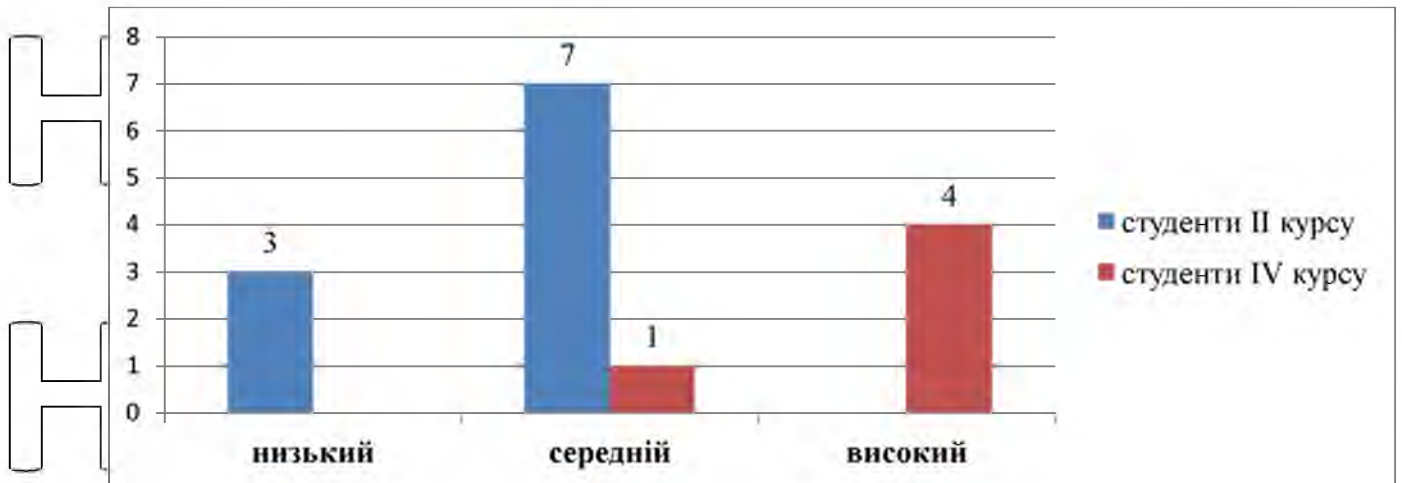

Рис. 3.6. Кількісний розподіл рівнів показника сформованості показника «наявність знань професійної термінології» за курсами (осіб)

Таким чином, спостерігається зростання рівня сформованості комунікативної компетентності у студентів IV курсу порівняно зі студентами II курсу, відсоткове відображення зафіксовано в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Розподіл рівнів розвитку показників сформованості комунікативної компетентності студентів політологів за курсами (%)

Курс	Показник «обізнаність зі специфікою професійного спілкування» (%)			Показник «наявність знань професійної термінології» (%)		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
II курс	30%	60%	10%	30%	70%	-
IV курс	20%	20%	60%	20%	20%	30%

Логічним поясненням цієї позитивної динаміки нам видається опанування здобувачами освіти спеціальності «Політологія» у III–VI навчальних семестрах таких фахових дисциплін, як політична культура та етика влади, теорія політичних партій і виборчих систем, політична історія сучасного світу, соціальна політика, політичний менеджмент, політичні конфлікти та ін., що сприяє засвоєнню понятійно-категоріального апарату політичної науки, формуванню професійного термінологічного запасу та розуміння специфіки професійного спілкування фахівців з політології.

Погоджуємося з зауваженнями дослідників про те, що не всі студенти старших курсів навчання мають достатній рівень комунікативної компетентності. Причинами цього можуть бути відсутність достатньої кількості комунікативних дисциплін у навчальних планах; недостатнє використання в сучасній вищій освіті використовується діяльнісного підходу (знання засвоюються в дії, в дії формуються вміння та навички); недостатнє використання активних, інтерактивних методів навчання; відсутність необхідної методичної бази, неготовність окремих викладачів до використання інтерактивних форм роботи із студентами під час лекційних та семінарських занять, в яких потенційно закладено всі можливості для розвитку комунікативної компетентності студентів [64, с. 131].

Висновки до розділу 3

План дослідження формування комунікативної компетентності студентів спеціальності «Політологія» складався з п'яти етапів. У ході підготовки до проведення емпіричної частини дослідження було визначено шість показників, за якими перевірявся стан сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців з політології, а саме: обізнаність зі специфікою професійного спілкування; наявність знань професійної термінології; обізнаність зі специфікою віртуальної та невербальної комунікації; обізнаність із сутністю комунікативних бар'єрів; наявність мовленнєвої грамотності; наявність умінь емоційної саморегуляції та емпатії.

Обробка результатів анкетування студентів-політологів показала, що високий рівень сформованості комунікативної компетентності зафіксований у 27 %, середній – у 33 %, низький – у 20 % респондентів. У частини опитаних зафіксований проміжний рівень: між середнім і високим у 13 %, між низьким і середнім – у 7 % студентів, що є свідченням того, що комунікативна компетентність є утворенням, яке перебуває у процесі

постійного розвитку і при сприятливо організованих умовах можливе зростання його показника.

Аналіз окремих елементів, що утворюють комунікативну компетентність засвідчує, що вони можуть перебувати на різних стадіях розвитку. Так, найкраще розвиненим у загальній вибірці виявився показник «обізнаність зі специфікою віртуальної комунікації», найменш розвиненим – «наявність умінь емоційної саморегуляції та емпатії».

За результатами дослідження ми отримали підтвердження гіпотези про те, що вивчення психолого-педагогічних та фахових дисциплін, передбачених освітньо-професійною програмою «Політологія», позитивно впливає на розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців з політології, сприяє підвищенню рівня її сформованості, що підтверджено такими показниками, як «обізнаність зі специфікою професійного спілкування» (високий рівень: +50 % у студентів IV курсу порівняно зі студентами II курсу) та «наявність знань професійної термінології» (+80 % відповідно).

ВИСНОВКИ

НУБІП України

У результаті виконання поставлених завдань у процесі дослідження теми «Формування комунікативної компетентності студентів спеціальності «Політологія» (на прикладі Житомирського державного університету імені Івана Франка)» нами зроблені наступні висновки.

НУБІП України

Аналіз сучасного стану наукової розробки проблеми дозволив зробити узагальнення, що сьогодні йде жвавий науковий дискурс щодо визначення базових понять нашого дослідження: «компетентність», «компетенція»,

НУБІП України

«комунікативна компетентність». З'ясовано, що поняття «компетентність» і «компетенція» є близькими за змістом, але не тотожними. Комунікативна компетентність є однією з базових характеристик професійної компетентності та професійної підготовки фахівців.

НУБІП України

Уточнено зміст понять: *комунікативна компетентність* – це складний феномен, що охоплює знання, вміння й навички, які забезпечують передачу інформації від одного суб'єкта до іншого завдяки встановленню ефективного контактування, дотриманню відповідних норм і правил міжособистісної взаємодії. *Комунікативна компетентність студентів-політологів*

НУБІП України

(*майбутніх фахівців з політології*) – це інтегральна якість особистості, яка синтезує в собі загальну культуру спілкування та її специфічні прояви в професійній діяльності, включає розвинуті комунікативні здібності, вміння і

НУБІП України

навички міжособистісного спілкування, знання про основні правила комунікації, високий рівень сформованості якої забезпечить готовність студентів до подальшої професійної діяльності. *Формування комунікативної компетентності студентів-політологів* – тривалий цілеспрямований

НУБІП України

процес, пов'язаний з усвідомленням мотивів, потреб професійної діяльності, значення розвинутих комунікативних компетенцій у структурі професійної компетентності фахівців з політології.

НУБІП України

Досліджено, що вітчизняними науковцями розроблено цілу низку класифікацій структурних компонентів комунікативної компетенції.

Ключовою можна визначити ключову – мовну компетенцію (її виділяють усі дослідники), серед інших – соціокультурна, культурна предметна, прагматична, стратегічна тощо.

Запропоновано наступну структуру комунікативної компетенції студентів-політологів: мовна, мовленнєва, предметна, прагматична та іншомовна компетенції. Загальний рівень розвитку комунікативної компетентності майбутнього фахівця з політології залежить від рівня розвитку кожного з її структурних компонентів.

В організації процесу розвитку комунікативної компетентності здобувачів освіти важливе значення має дотримання системи лінгводидактичних (загальнодидактичних та дидактики вищої школи) принципів. Найголовнішим у формуванні досліджуваного феномену є принцип комунікативності.

Доведено, що розвиток комунікативної компетентності можливий у двох аспектах: у процесі соціалізації і виховання особистості та засобами спеціально організованих впливів, методів і прийомів. Для цілеспрямованого формування комунікативної компетентності необхідне впровадженням в освітній процес закладів вищої освіти відповідних педагогічних умов:

усвідомлення майбутніми фахівцями варіативності комунікативної взаємодії; озброєння студентів комунікативними моделями поведінки; забезпечення педагогічної підтримки становлення майбутніх фахівців як суб'єктів професійної комунікації. Ефективними засобами формування означеної компетентності у системі політологічної освіти є методи активного навчання (симуляція, рольова гра, дебати, проблемне навчання, кейс-метод), інші інтерактивні методи і прийоми, медіаосвіта, різні види практик тощо.

Аналіз освітньо-професійної програми «Політологія» Житомирського державного університету імені Івана Франка дозволив зробити висновок, що вона орієнтована на формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців з політології. Комунікативні навички здобувачів освіти деталізовано наступним чином: вміння налагоджувати міжособистісну комунікацію,

вміння вести міжкультурний діалог, формування вмінь взаємодії з людьми та ведення переговорів, вміння та навички до конструктивного спілкування, уміння працювати з інформацією, проведення презентацій, вміння бути переконливим та доводити свою точку зору, толерантність до іншої думки та ін.

Структуровано компоненти сформованості комунікативної компетентності студентів спеціальності «Політологія»

- три рівні: високий, середній, низький;

- чотири критерії: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний,

особистісний;

вміщність показників: обізнаність зі специфікою професійного спілкування, наявність знань професійної термінології; обізнаність зі специфікою віртуальної та невербальної комунікації; обізнаність із сутністю комунікативних бар'єрів; наявність мовленнєвої грамотності; наявність умінь емоційної саморегуляції та емпатії.

Проведено експериментальну перевірку, результати якої виявили високий рівень сформованості комунікативної компетентності у 27 %, середній – у 33 %, низький – у 20 % респондентів. Фіксація у частини

опитаних проміжних рівнів: між середнім і високим (13 %) та між низьким і

середнім (7 %) доводить, що комунікативна компетентність є утворенням, яке перебуває у процесі постійного розвитку і дозволяє зробити припущення, що при сприятливо організованих умовах можливе зростання його показника. Водночас, констатація майже у третини студентів низького і

низького середнього рівнів сформованості комунікативної компетентності потенційно може не дозволити їм у майбутньому ефективно здійснювати

професійну політологічну діяльність.

Перевірено і підтверджено гіпотезу дослідження: вивчення психолого-

педагогічних та фахових дисциплін, передбачених освітньо-професійною програмою «Політологія», позитивно впливає на розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців з політології, сприяє підвищенню рівня її

сформованості. На її підтвердження виявлено, що частка респондентів, що мають високий і середній/високий рівні сформованості комунікативної компетентності є вдвічі більшою серед студентів-четвертокурсників у порівнянні зі студентами II курсу навчання – 60 % і 30 % відповідно. Схожа ситуація і з низьким рівнем – 30 % другокурсників, і жодного здобувача освіти випускного курсу.

На наш погляд, це пояснюється тим, що вивчення фахових політологічних дисциплін дозволяє засвоїти семантичну специфіку політичної сфери, сформувати активний понятійно-категоріальний апарат, сприяє розвитку комунікативних здібностей студентів. Наше припущення підтверджується порівнянням таких показників, як «обізнаність зі специфікою професійного спілкування» та «наявність знань професійної термінології», позитивна динаміка яких перевищує 50 %.

Цікавим нам видається отриманий результат щодо високого рівня сформованості «обізнаності зі специфікою віртуальної комунікації» у більшості респондентів, що, очевидно, можна пояснити вивченням студентами вже на I курсі дисципліни «Інформаційно-комунікаційні технології», проходженням інформаційної практики та впливом технологій дистанційного навчання, елементи якого останнім часом активно впроваджуються в сучасний навчально-виховний процес начальних закладів.

Розроблено пропозиції щодо підвищення рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців з політології:

1) додаткове впровадження у навчальний процес комплексу дисциплін комунікативного циклу, для прикладу, основ теорії комунікації, ділової комунікації, етики та етикету тощо;

2) організація безперервного міждисциплінарного розвитку комунікативних вмінь і навичок здобувачів освіти, створення комунікативного освітнього середовища, спонукання викладачів до використання активних та інтерактивних методів, прийомів, новітніх педагогічних технологій навчання;

3) заохочення участі студентів-політологів у позанавчальних (позауніверситетських) регіональних, всеукраїнських та міжнародних заходах: конференціях, форумах, дебатах, круглих столах, громадських обговореннях, де вони удосконалять свої навички наукових аналітичних досліджень, публічних виступів, іншомовної комунікації, а також зустрічах з громадсько-політичними діячами та відомими політичними аналітиками.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрієнко Н. М. Мовне моделювання міжкультурної комунікації в умовах глобалізації. *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасних університетів: збірник матеріалів Міжнар. наук. конференції, м. Київ (20-21 квітня р. р. К.: КНЕУ, 2021). С. 80–85.*
2. Білай Д. Освітній процес як середовище формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців. *Педагогічні науки*. 2020. № 75–76. С. 61–66.
3. Брандбура І. Підготовка бакалаврів політології в університетах Великої Британії: використання методів активного навчання. *Педагогічні науки*. 2016. № 66–67. С. 83–91.
4. Брандбура І. Професійна підготовка бакалаврів політології в університетах Англії та Уельсу: теорії, концепції, підходи. *Молодь і ринок*. 2018. № 10 (165). С. 137–141.
5. Важинський С. Е., Щербак Т. І. *Методика та організація наукових досліджень* : Навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
6. Власюк І. В. Формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки в процесі вивчення фахових дисциплін. дис. ... канд. пед. н.: 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Вінниця, 2015. 272 с.
7. Гавриляк Л. С. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *ΛΟΓΟΣ. Мистецтво наукової думки*. 2019. № 3. С. 70–73.
8. Галещкий С. Модель формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 1 (105). С. 108–121.
9. Галещкий С. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних

технологій: дис. ... к. пед. н.: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Житомир, 2020. 292 с.

10. Галицька М. М. Складові комунікативної компетентності студентів вищих навчальних закладів. *Освітнологічний дискурс*. 2015. № 2 (10). С. 39–48.

11. Денищич Т. А. Комунікативні вміння як компонент професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2010. № 55. С. 252–257.

12. Денищич Т. А. Принципи формування комунікативних умінь і навичок майбутніх фахівців з історії та політології. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2010. № 50. С. 203–214.

13. Денищич Т. А. Психологічні основи формування професійно-комунікативних умінь і навичок майбутнього політолога. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія]*. Сер.: Педагогіка. 2009. Вип. 95. Том 108. С. 118–122.

14. Денищич Т. А. Роль інноваційних методів і прийомів навчання в удосконаленні комунікативних умінь і навичок майбутніх політологів.

Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія]. Сер.: Педагогіка. 2011. Вип. 146. Том 158. С. 32–37.

15. Денищич Т. А. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців з політології та історії, 2009. URL: https://scienceandeducation.rdp.u.edu.ua/doc/2009/7_2009/16.pdf.pdf (дата звернення: 10.10.2022).

16. Денищич Т. А. Формування термінологічної компетентності майбутніх фахівців з політології. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія]*. Сер.: Педагогіка. 2012. Вип. 197. Том 209. С. 137–142.

17. Добровор О. В. Комунікативна компетентність як предмет наукового дослідження. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2013. Вип. 3. С. 56–62.

18. Кожем'яко Н. В. Модель формування комунікативної компетентності у майбутніх фахівців юридичного профілю ОКР «молодший спеціаліст» у ВНЗ І-ІІ р. а. *Наукові записки [Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова]. Серія : Педагогічні та історичні науки*. 2013. Вип. 112. С. 66–74.

19. Кожем'яко Н. В. Формування комунікативної компетентності у майбутніх молодших спеціалістів з правознавства у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін дис. ... канд. пед. н.. 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. К., 2015. 250 с.

20. Козуб Р. Лінгвопрагматичний потенціал комунікативних стратегій у контексті їх формування у політологів. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 2. С. 56–65.

21. Колісниченко А. І. Вузівська політологія і основні напрями її розвитку. *Наукові записки. Політичні науки*. 2002. № 22. URL:

<https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2002/22-9-3.pdf> (дата звернення:

20.10.2022).

22. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики) / Н. М. Бібік, П. С.

Вашенко, О. І. Локшина та ін. Київ, 2004. 112 с.

23. Компетенція. *Словopedia: Словник іноземних слів Мельничука*.

URL: <http://slovpedia.org.ua/42/53401/284284.html> (дата звернення:

05.08.2022).

24. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція)

від 21 квітня 2016 р. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова

редакція) / MediaSapiens. 27 квітня 2016 р. URL:

<https://ms.detector.media/mediaosvita/post/16501/2016-04-27-konseptsiya->

vprovadzhennya-mediaosvity-v-ukraini-nova-redaktsiya/

(дата звернення:

20.08.2022).

25. Концепція Нової української школи. URL:

<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 20.08.2022).

26. Кравченко-Дзондза О. Педагогічні умови формування комунікативної компетентності студентів. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2016. № 1. С. 98–103.

27. Кравченко-Дзондза О. Формування комунікативної компетенції студентів у процесі вивчення культурологічних дисциплін. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2014. Вип. 10. С. 205–208.

28. Крикун В. Ю. «Комунікативна компетентність» і «воля до влади»: аспекти взаємодії. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2019. № 1 (29). С. 49–54.

29. Крилова К. В. Комунікативна компетентність як педагогічна категорія. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2015. № 7. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/10230> (дата звернення:

10.09.2022).

30. Лаврухіна Т. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх авіаційних диспетчерів у вищих навчальних закладах авіаційного профілю: автореф. ... к. пед. н.: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. К., 2015. 21 с.

31. Лахтадир О. В. Психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту: дис. на здобуття н. ст. к. псих. н.: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. К., 2017. 261 с.

32. Лейко С. В. Поняття «компетенція» та «компетентність»: теоретичний аналіз. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2013. Вип. 4. С. 128–135.

33. Логвінова Я. Обґрунтування сутності компетентнісного підходу в освіті у працях українських і зарубіжних учених. *Порівняльно-педагогічні студії*, 2011. № 3–4. С. 48–55.

34. Локшина І. О. «Компетентнісна» ідея в освіті зарубіжжя: успіхи та проблеми реалізації. URL : <https://lba.lttg.gov.ua/124/1/%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D1%88%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%9E.%D0%86.pdf> (дата звернення: 12.09.2022).

35. Лук'янчук Н. В., Климова Н. А. Теорія та практика підготовки педагогічних працівників до формування комунікативної компетентності обдарованих старшокласників з використанням інформаційних технологій : методичний посібник. К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2011. 184 с.

36. Лупак Н. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів мистецтва: засади інтермедіальної технології : монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2020. 452 с.

37. Любимий В. А. Розвиток комунікативної компетентності університетської молоді в системі позанавчальної роботи. *Конкурентоспроможність вищої освіти України в умовах інформаційного суспільства: збірник тез I Міжнародної науково–практичної конференції (м. Чернігів, 9 листопада 2018 р.)*. Чернігів, 2018. С. 531–533.

38. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи: автореф. дисертації на здобуття наукового ступ. д. пед. н.: 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). Херсон, 2012. 46 с.

39. Мужеловська Л. В. Методичні засади формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів-політологів. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2013. Вип. 32(1). С. 249–252.

40. Нагорна Л. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. К. : Світогляд, 2005. 315 с.

41. Національний класифікатор України. Класифікатор професій ДК 003:2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va627609-10#Text> (дата звернення: 10.10.2022).

42. Петрук О. Комунікативна компетентність як ключова у формуванні soft skills. *Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи*. збірник тез III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи», Київ, 29 березня 2021 р. Київ: Педагогічна думка, 2021. С. 169–171.

43. Плузник О. Формування соціально-комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти в умовах дистанційної освіти. *Соціум. Документ. Комунікація*. 2022. Вип. 14. С. 266–284.

44. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 10.10.2022).

45. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 (зі змінами внесеними згідно з Постановами КМ № 509 від 12.06.2019, № 519 від 25.06.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.10.2022).

46. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 052 «Політологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 10 липня 2020 р. № 911. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-vishovyi-osviti-za-specialnistyu-052-politologiya-dlya-pershogo-bakalavrskogo-rivnya-vishovyi-osviti> (дата звернення: 15.10.2022).

47. Професійна програма «Політологія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2021. URL: <https://eportfolio.zu.edu.ua/op/58/bachelor/> (дата звернення: 15.10.2022).

48. Рабецька Н. Л. Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери у професійній підготовці: дис. ... к пед. н.: 3.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Одеса, 2018. 299 с.

49. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Пер. с англ. М., «Когито-Центр», 2002. 396 с.

50. Родигіна І. Діяльнісний підхід до формування базових компетентностей учнів. *Зміст, форми і методи навчання*. 2005. № 1. С. 34-36.

51. Самборська Н. М. Комунікативна компетентність у структурі професійної компетентності майбутнього фахівця. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2016. Вид. 1. С. 126-130.

52. Сашук Т. І. Комунікативна компетентність у політичному дискурсі (на прикладі офіційних сторінок народних депутатів у соціальній мережі "Фейсбук"). *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2020. № 2. С. 4-13.

53. Ситникова Ю. До питання формування комунікативної компетентності майбутнього науковця. *Наукова діяльність як шлях формування професійних компетентностей майбутнього фахівця (НПК-2019)*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 5-6 грудня, 2019 р., м. Суми, у 2-х частинах. Суми: ФОП Цьома С.П., 2019. Ч. 1. С. 37-38.

54. Словник компетенцій Гарвардського університету (США) / Переклад та укладання співробітників Інституту вищої освіти КНЕУ. За редакцією О.Л. Шевченко. К.: КНЕУ, 2016. 63 с.

55. Солдатов Г. Чи елітна професія – політолог? *Сучасна освіта*. 2017. № 8-9. URL: <https://s-osvita.com.ua/ua/magazine/stati-iz-zhurnal/z/fakomtes-professiya-1474-politolog> (дата звернення: 25.10.2022).

56. Толкачова А. С. Комунікативна компетентність: сутнісна характеристика поняття. *Педагогіка (формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах)*. 2015. Вип. 40. С. 288–295.

57. Фатеева Д. М. Ділова гра як засіб підготовки майбутніх політологів до міжкультурного спілкування. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Кірово-Могилянська академія]*. Сер.: Педагогіка. 2011. Вип. 146. Том 158. С. 28–31.

58. Фатеева Д. М. Проблеми впровадження медіаосвітніх технологій у процес підготовки майбутніх політологів. *Наукові праці*. 2011. Випуск 161. Том 173. С. 106–109.

59. Холл Н. Діагностика «емоційного інтелекту» URL: <https://www.pdau.edu.ua/content/diagnostyka-emocijnogo-intelektu-n-holl> (дата звернення: 15.10.2022).

60. Хома Т. В. Комунікативна компетентність, її складові. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія*. 2018. Вип. 1. С. 203–206.

61. Чеботарьова І. О. Комунікативна компетентність: теоретичний аспект. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2014. Вип. 36. С. 205–215.

62. Чеботарьова І. О. Формування комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти в умовах магістратури: дис. на здобуття н. ст. к. пед. н.: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Харків, 2018. 243 с.

63. Черезова І. О. Комунікативна компетентність як інтегральна якість особистості. *Науковий вісник Харківського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2014. Вип. 1. Т. 1. С. 103–107.

64. Шведова Я. В. Вищий заклад освіти як простір формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця. *Компетентнісний підхід у вищій школі: теорія та практика*: монографія / кол. авт.; за заг. ред. С. А. Жукової, А. І. Космишана. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. С. 123–141.

65. «Школа діалогу та комунікації»: Матеріали учасника тренінгу.
Київ, 2015. 63 с.

66. Burnham P., Lutz K.G., Grant W., Layton-Henry Z. Research
Methods in Politics (2nd edition). Basingstoke: Palgrave-Macmillan, 2008. 384 p.

67. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative
Approaches to Second Language Teaching and Testing. *Applied Linguistics*. 1980.

URL: https://www.researchgate.net/profile/Merrill-Swain/publication/31260438_Theoretical_Bases_of_Communicative_Approaches_to_Second_Language_Teaching_and_Testing/links/0c960516b1dadad753000000

[/Theoretical-Bases-of-Communicative-Approaches-to-Second-Language-Teaching-and-Testing.pdf](#)

68. Hymes D. On Communicative Competence. *Sociolinguistics. Selected Readings*. Harmondsworth: Penguin, 1972, pp. 269–293. URL:

<http://www.homes.uni-bielefeld.de/sgramlev/Hymes-1.pdf> (дата звернення: 15.09.2022).

69. Omelicheva M. Y. Resolved: Academic Debate Should Be a Part of Political Science Curricula. *Journal of Political Science Education*. 2007. № 3. P. 161–177.

70. Peters G. P. Institutional Theory in Political Science: The «New Institutionalism». London: Pinter, 1999. 195 p.